

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

LÁSKA A VZTAHY POHLEDEM ČESKÝCH SENIOREK

Dlouhodobé vztahy v životních drahách českých seniorek

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Sociologie

Autor: Bc. Eliška Kordulová

Vedoucí práce: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Olomouc 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma „*Láska a vztahy pohledem českých seniorek*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne. ....

Podpis .....

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce, panu doktoru Martinu Fafejtovi, za poskytnutí cenných rad a odborných doporučení. Velký dík patří také ženám, které se tohoto výzkumu dobrovolně zúčastnily.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. Eliška Kordulová</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Sociologie maior</i>
Obor obhajoby práce:	<i>sociologie</i>
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Láska a vztahy českých senierek <i>Dlouhodobé vztahy v životních drahách českých senierek</i>
Anotace práce:	Tato práce je věnována reflexi a interpretaci dlouhodobých vztahů v životních drahách českých senierek. Cílem této práce je vybudovat zakotvenou teorii, která přiblíží kontext a osvětlí příčiny a strategie udržování dlouhodobých vztahů senierek napříč jejich životními drahami. Práce se skládá z teoretické části, která nastiňuje základní teoretická východiska, dále z části věnované metodologii výzkumu a posledně z části analytické, která na základě analýzy narativních rozhovorů osvětluje nově vzniklou teorii. Tato teorie vnímá vývoj dlouhodobého vztahu jako ústřední jev, daný sdílenou situací a vizí partnerů. Udržení vztahu se odvíjí od strategií jednání žen ve prospěch zajištění stability vztahu, rodiny a domácnosti. Vztah byl interpretován jako funkční a spokojený poté, co pár napříč vývojovými etapami vztahu jednal společně. Samostatné jednání partnerů se ukázalo být prospěšné pro vztah pouze v případě, že bylo založené na společné dohodě a vizi partnerů.
Klíčová slova:	Životní dráha, seniorky, dlouhodobé vztahy, partnerství, vztahy za socialismu
Title of Thesis:	Love and relationships viewed through the lense of Czech female senior citizens

Annotation:	This thesis deals with the reflection and interpretation of long-term relationships of female Czech senior citizens throughout their life course. Its main goal is to create a grounded theory which could clarify the main strategies of maintaining a long-term relationship. This thesis contains three parts; the first part incorporates theoretical framework of this thesis, the second is dedicated to the methodology used for data collection and analysis, and lastly, the third part deals with analysing data collected through the narrative interview method, which then helps to create a new theory. The theory itself establishes relationship development as the main phenomenon, occurring due to a pair's shared situation and relationship vision. The maintenance of a long-term relationship is possible when a woman uses strategies which help to assure the stability of her family, home and said relationship. The relationship had been interpreted as functional and satisfactory when the pair acted together throughout the relationship development stages. Independent action taking could be beneficial for said relationship only in the case of the pair agreeing on said action taking.
Keywords:	Life Course, female senior citizens, long-term relationships, partnership, relationships during socialism
Názvy příloh vázaných v práci:	Příloha č. 1: Tabulka č. 4, Rozšířená tabulka případů; Příloha č. 2: Informovaný souhlas s účastí na výzkumu
Počet literatury a zdrojů:	87
Rozsah práce:	85 s. (119 610 znaků s mezerami)

Obsah

Anotace	4
ÚVOD	8
1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	10
1.1. Sociologie životních drah	10
1.1.2. Stáří jako součást životní dráhy	12
1.1.3. Partnerské vztahy jako předmět zkoumání	13
1.1.4. Význam sociálních rolí	14
1.1.5. Význam kulturně-politického kontextu.....	15
1.2. Vztahy za dob socialismu	15
1.2.1. Význam manželství.....	16
1.2.2. Manželství z lásky	18
1.2.4. Otázka ženské autonomie	21
1.3. Partnerství v pozdějších etapách života.....	23
1.3.1. Kontext současné doby	23
1.3.2. Význam partnerských vztahů ve stáří	24
1.3.3. Udržování vztahů ve stáří.....	25
1.3.4. Ukončování vztahů	27
1.3.4.1. Ovdovění	27
1.3.4.2. Partnerské vztahy po ovdovění.....	29
2. METODOLOGIE	31
2.1. Relevance tématu a výzkumné otázky	31
2.2. Výběr případů	33
2.3. Metoda sběru dat.....	34
2.4. Metoda zpracování a interpretace dat	35
2.5. Shrnutí projektu výzkumu	37
3. EMPIRICKÁ ČÁST.....	38
3.1. Sběr dat.....	38
3.1.1. Pilotní studie	38
3.1.2. Výběr případů.....	39

3.1.3. Omezení studie.....	42
3.1.4. Kontexty rozhovorů.....	42
3.1.5. Otázka etiky	44
3.2. Zpracování a interpretace dat.....	45
3.2.1. Příčinné podmínky.....	48
3.2.2. Jev: Vývoj dlouhodobého vztahu	50
3.2.3. Kontext: sdílený život.....	52
3.2.4. Intervenující podmínky.....	56
3.2.5. Strategie jednání	59
3.2.6. Následky: udržení vztahu.....	64
3.2.7. Selektivní kódování	66
ZÁVĚR A DISKUSE	71
LITERATURA A ZDROJE.....	75

ÚVOD

Když v roce 2020 vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Zprávu o rodině, bylo statistickými údaji a výzkumy veřejného mínění potvrzeno, že za poslední dvě dekády došlo v české společnosti k výrazné proměně pohledu na stabilitu dlouhodobých partnerských vztahů. Nacházíme se totiž v době, kdy jsou rozpady dlouhodobých vztahů a manželství společností více normalizovány a kdy kvůli relativně dostatečnému zajištění sociálním státem neexistuje téměř nic, co by muselo partnerské vztahy „uměle“ udržovat pohromadě. Větší význam naopak současné páry čím dál více připisují vzájemnému uspokojování emocionálních potřeb, což mj. potvrzuje fakt, že v disfunkčních vztazích odmítá na úkor vlastní spokojenosti zůstat až 70 % Čechů. V otázce rozvodů si změnou prochází také současná podoba odborného diskurzu rodiny a partnerských vztahů, kdy sociologové začínají vnímat rozpady těchto jednotek jako něco, co poskytuje příležitost k růstu jedince a nahradí „disfunkční za funkční“ (Fučík, 2016; Rataj, 2017).

Nabízí se tedy otázka, co v dnešní době partnerské vztahy udržuje pohromadě. Ve statistických šetřeních se již dlouhodobě objevují dvě věkové skupiny, u nichž se především rozpad manželského svazku drží na minimální procentuální hranici. Těmito skupinami jsou podle Zprávy o vývoji obyvatelstva ČR (2020) mladí lidé do věku 25 let a senioři nad 60 let. Jsou to však právě senioři, kteří mohou s retrospektivním ohlédnutím se na svůj partnerský život nabídnout významnější informace o tom, co za udržení jejich vztahu stálo.

Tato práce se bude snažit na základě dat z rozhovorů se seniorkami, které značnou část svého života prožily v dlouhodobých vztazích, odpovědět právě na otázku, co podmiňovalo setrvání seniorek v dlouhodobém vztahu a jaké strategie jednání pro udržení takového vztahu ženy uplatňovaly. Cílem

této práce je vybudovat zakotvenou teorii, která přiblíží kontext a osvětlí příčiny a strategie udržování dlouhodobých vztahů seniorek.

Práce je rozdělena na tři hlavní části. První část je věnována teoretickému osvětlení kontextu zkoumané problematiky, který je třeba před přistoupením k analýze dat pochopit. Tato část je stěžejní především kvůli sjednocení interpretací a definic, kterými se v empirické části budu řídit. Kromě přiblížení oblasti výzkumu a konkrétního přístupu je zde také naznačena metoda, za pomoci které se k odpovědím na hlavní výzkumnou otázku doberu. Vzhledem ke zkoumanému problému je v této části rozebrán také sociálně historický kontext doby, kdy seniorky se vstupem do partnerských vztahů a popřípadě s uzavíráním manželství a zakládáním rodiny začínaly.

Druhá část této práce metodologicky zastřešuje samotný výzkum. Detailně rozebírá nejen postup sběru dat metodou narativních rozhovorů, ale také přibližuje náležitosti metody zakotvené teorie, na základě níž budou jednotlivé strategie udržování vztahů identifikovány, a která tedy poslouží k vytvoření nové teorie.

Poslední část této práce obsahuje samotnou analýzu a interpretaci získaných dat. V této části se věnuji popisu procesu výběru případů, sběru dat a posléze otevřenému, axiálnímu a selektivnímu kódování, které poslouží jakožto metoda analýzy dat pro vybudování zakotvené teorie.

1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1.1. Sociologie životních drah

Dobrat se k odpovědím na hlavní výzkumné otázky této práce by bylo složité bez detailního zmapování počátku, průběhu a ukončení dlouhodobého partnerského vztahu seniorek. Z tohoto důvodu je velkou součástí této práce koncept biografie, který se zabývá vyprávěnými životními příběhy.

Jak uvádí Kubátová (2010), biografie v podstatě označuje „*konkrétní život konkrétního člověka*“ (s. 108). Pro tento koncept je velmi významná role jednotlivce, u něž se na základě vyprávění o vlastním životě snažíme odhalit procesy, kterými jedinec vytváří svou osobní identitu. Společenskovední disciplína, která se dlouhodobě snaží tento koncept do svého předmětu zapracovat, se nazývá sociologie životních drah (tamtéž).

Hlavním úkolem této disciplíny je „*pochopit člověka jako celostní bytost žijící v reálných sociálních vztazích*“, se záměrem „*ukázat, jak poznatky o průběhu a podobě životních drah zpětně vypovídají o dynamice a struktuře celé společnosti*“ (Kubátová, 2010, s. 109). Zakomponování konceptu biografie a propojení sociologické roviny s poznatky z jiných společenskovedních disciplín napomohlo k vytvoření tzv. teorie životních drah, jež dnes slouží jako teoretické východisko především právě pro výzkumy z oblasti sociologie životních drah (např. Hasmanová Marhánková, 2012; Chaloupková, 2009; Millová, 2020; Štípková & Kreidl, 2012). Tato teorie se taktéž snaží porozumět jednotlivým životním drahám jako celku, a proto klade důraz především na „*vzájemnou provázanost událostí či stavů, kterými [si] jedinec v životě prochází*“ (Chaloupková, 2009, s. 242).

1.1.1. Životní dráha

Pojem životní dráha obecně v sociologii označuje „*sled činností nebo stavů a událostí v různých životních oblastech od narození až po smrt*“ (Mayer, 2004, s. 163). Tyto události se postupně rozvíjejí a „*vymezují jednotlivé fáze života, jim odpovídající sociální statusy a role*“ (Hasmanová Marhánková, 2012, s. 11). Zkoumání životních drah je významné především z toho důvodu, že badateli umožňuje zmapovat a zrekonstruovat různé životní etapy jedince a lépe tak pochopit, jak jsou životní přechody a události či stavy mezi nimi zažívány samotnými účastníky výzkumu. (Hašková & Dudová, 2014; Nový, 1989).

Aby bylo možno událostem v životní dráze jedince porozumět jako propojenému celku, musí být dle Nového (1989) brán ohled na několik dimenzí, v nichž k těmto událostem dochází. *Horizontální prostor* označuje „šířku“ životní dráhy, ve smyslu jednak fyzicko-geografického rozměru (cestování, mobilita, bydlení) a také rozměru sociokulturního (bohatství znalostí, dovedností). *Vertikálním prostorem* je myšleno umístění člověka „nahore či dole“. Ukazatelem tohoto postavení jsou dle Nového např. sociální postavení, stupně vzdělání a kvalifikace či výše příjmu. *Význam a hodnocení* spočívá jednak v sebereflexi a interpretaci hodnot vlastního života, a dále v hodnocení, které se naší životní dráze dostává od druhých lidí. Za *biografický čas* pak autor považuje délku životní dráhy, tzv. „cestu ,od...k““ (s. 8). Její součástí je čas sociálně historický, tedy období dějin, jež jedinec prožívá. Tato dimenze zohledňuje také sexuální vztahy, rodinný život a volnočasové aktivity.

Dle Haškové a Dudové (2014) je však možno tuto koncepci redukovat na *čas biografický, historický a sociální*, kde sociální čas označuje věkově specifické životní přechody, sociální statusy a jejich role. Věkově specifické životní přechody souvisí s tzv. životními tranzicemi a jejich načasováním (Settersten, 2007). Určení těchto tranzitních momentů je dle Millové (2020)

důležité kvůli tomu, že mají potenciál změnit směr i strukturu jedincova života.

S ohledem na cíl práce a na metodu epizodického zkoumání biografie (viz kapitola 2) využiji při sběru, analýze a interpretaci dat zmíněného redukováného rozdělení.

1.1.2. Stáří jako součást životní dráhy

Jak jsem již uvedla, je životní dráha vymezena jednotlivými fázemi života. Stáří je v tomto případě poslední etapou životního cyklu, které jedinec dosáhl procesem stárnutí, a již je v zájmu nahlížení životní dráhy jako celku potřeba vnímat jako „přechodovou fázi spojenou s ostatními životními etapami“ (Hendricks & Achenbaum, 1999 In Sýkorová, 2007). Z tohoto důvodu teoretická část zohlední jak kontext udržování vztahů v průběhu 20. století, tak i kontext udržování seniorských vztahů v současné době.

Zkoumání životních drah seniorů je podle Millové (2020) v měřítku současných studií životních drah spíše výjimečné. Většina studií je dle autorky zaměřena na tranzice v mladém dospělí (vstup do zaměstnání, manželství, založení rodiny) a výzkumy jsou v důsledku toho značně limitovány. Je proto zapotřebí právě takových studií, které budou brát v potaz i pozdější životní tranzice jako prarodičovství, odchod do důchodu nebo odchod dlouhodobých partnerů.

Při stanovování hranice, od kdy se člověk v poslední etapě života nachází, lze vycházet z několika odlišných kategorizací. Dle Příhody (1974) například období stáří nastává již v 60. roku života. Pro účel tohoto výzkumu je však vhodné použít kategorizaci Švancary (1983) a Neugartenové (1966), kteří tuto hranici stanovili na věk 65 let.

Důvodem k využití této věkové hranice je především její překrývání s tzv. seniorským věkem. Pro ten je často charakteristické, avšak s rostoucí

ekonomickou aktivitou seniorů ne výlučně, ukončení pracovní činnosti. Posunutím hranice na věk 65 let existuje větší pravděpodobnost, že participantky a jejich partneři zažili odchod do důchodu, který je jednou z významných tranzitních etap životní dráhy. S touto věkovou hranicí mj. také pracuje většina pro tento výzkum relevantní literatury, oficiálních statistik a průzkumů ČSÚ.

Přestože téměř všechny participantky již ukončily pracovní aktivitu, bere tento výzkum v potaz, že se seniorky mohou stále považovat za aktivní členy společnosti, jež nepodléhají jen pasivnímu přijímání okolností, ale stále vyjednávají vztahy a role v nich. Tento přístup je založen na předpokladu teorie socio-emocionální selektivity L. L. Carstensenové (2003), která vnímá seniory jako individua, která si určité okolnosti aktivně vytváří. Podle Orta (2004) přináší empirické výzkumy pracující s tímto přístupem nadějnější výsledky, neboť předcházejí stigmatizacím, které v důsledku demografického stárnutí¹ společnost starým lidem často připisuje (Rabušic, 1993).

1.1.3. Partnerské vztahy jako předmět zkoumání

Kapitola 1.1.1 naznačila, že významnou součástí životní dráhy je aspekt rodinného života. Ve spojitosti s tím můžeme hovořit o partnerském životě, který tuto složku často obsahuje. Partnerské vztahy, stejně jako další typy interpersonálních vztahů, jsou subjektivní záležitostí dvou (či více) individuí, která má formu osobního vztahu. Ten by přitom ztratil svůj charakter, kdyby byl jeden z daných jedinců nahrazen někým jiným. (Duck et al., 1984). Specifikum těchto vztahů nalézá Bern (1970) v jejich obohacení o silné emoční pouto či vzájemnou přitažlivost. Svá specifika má taktéž partnerský vztah ve svých funkcích, které slouží k naplňování individuálních potřeb daných jedinců. (Duck et al., 1984; Giddens, 2006). Aspekty naplňování potřeb,

---

¹ Podstata demografického stárnutí tkví ve zvyšování počtu staršího obyvatelstva na úkor obyvatelstva mladšího.

vzájemné atraktivitu a emočního pouta se ukázaly být při udržování vztahů seniorek velmi důležité.

Stejně tak se ukázaly být důležité společenské normy chování a jednání, kterými se participantky ve vztazích řídily. Partnerské vztahy jsou totiž společenskými jevy, jejichž aspekty – ať už jde o navazování, strategie udržování, či jejich ukončování – jsou regulovány a modifikovány společností. Zkoumat tyto jevy lze z mnoha úhlů a rovněž optikou mnoha přístupů. Jelikož je tato práce zaměřena na reflexi a interpretaci zkoumaného jevu, považuji za vhodné studii zasadit do interpretativního přístupu. Konkrétním interpretativním přístupem výzkumu bude symbolický interakcionismus, jehož podstata spočívá ve zkoumání společenských jevů skrze interakce jedinců.

Aby však bylo možné pochopit interakce a konkrétní strategie jednání pro udržování partnerských vztahů, je nejprve potřeba pochopit, co stojí na pozadí výskytu těchto strategií.

1.1.4. Význam sociálních rolí

Očekávání, která v mnoha případech řídí jednání jedinců, jsou silně propojena se sociálními rolmi, které člověk zastává. Toto tvrzení staví na myšlence tzv. *teorii sociálních rolí*, rozpracované v roce 1936 H. Meadem a R. Lintonem. Dle této teorie jsou sociální role a s tím spojená očekávání vyjednávány v interakcích s „relevantními druhými“, které nejčastěji představuje rodina a blízké okolí (Mead, 1936 In Jandourek, 2009).

Na makro úrovni se dá tato teorie uplatnit právě na očekávané způsoby chování v partnerských vztazích, které ženám bývaly v minulém století připisovány. Na mikro úrovni se pak dá uplatnit na způsoby, jakými samotné ženy vnímaly své vlastní postavení v partnerském vztahu.

1.1.5. Význam kulturně-politického kontextu

Tvorba identit prostřednictvím interakcí mezi jedinci probíhá vždy v rámci určité kultury, a to pod záštitou dostupné sociální zásoby vědění. Tato sada vlivů kromě společenských norem obsahuje také kulturní vzorce, na základě nichž si člověk interpretuje svět a dle kterých se ve světě řídí (Berger & Kellner, 1993).

Kulturními vzorci jsou v tomto případě myšleny neustále se měnící praktiky, které charakterizují danou kulturu v určité časové etapě. Tyto vzorce obsahují veškeré tradice, hodnoty, morální zákony a normy, podle kterých se daná společnost či kultura zrovna řídí. Podle antropoložky R. Benedictové, která kulturní vzorce poprvé rozpracovala, motivuje příslušníky určité kultury k podřizování se těmto normám pocit soudržnosti a stability, který z dodržování a předávání těchto praktik plyne (Benedict, 1934). Obdobně E. Goffman v rámci své dramaturgické sociologie uvádí, že dodržování kulturních scénářů je důsledkem snahy vyhnout se negativním emocím, které mohou jak u jedince, tak u jeho okolí nastat v případě, že se jedinec nekompatibilně prezentuje (Jandourek, 2009).

Zohlednění veškerých vzorců, které se v naší kultuře vyskytují, by bylo jednak nad rámec této práce a pro její účel zároveň nadbytečné. Jak jsem však uvedla, je při pohledu na partnerské vztahy důležité se alespoň s takovými dobovými normami, které ve velké míře podněcovaly a dodnes podněcují jednání a chování žen v partnerských vztazích. Tyto praktiky je potřeba zohlednit také v souvislosti s dimenzí sociálně historického času (Nový, 1989).

1.2. Vztahy za dob socialismu

Jedním z kritérií pro výběr účastnic výzkumu bylo stanovení věkové hranice na minimum 65 let, v důsledku čehož rozhovory probíhaly s osobami

narozenými nejpozději do roku 1956. Když tedy současné seniorky začínaly s navazováním partnerských vztahů, nacházela se společnost pod vlivem socialistických politických ideálů. Normy tohoto období byly u partnerských vztahů velmi specifické a s ohledem na dnešní dobu odlišné. Pochopení sociálněpolitického kontextu tehdejší doby je tedy klíčové pro pochopení podoby tehdejších partnerských vztahů.

1.2.1. Význam manželství

V polovině 20. století společnost stále nebyla natolik individualizovaná, aby uznávala pluralitu názorů, a tedy existenci různých možností vedení partnerského života. Jako základ pro hledání vlastní sociální identity v této době sloužil dle Kellera (2005) koncept národa a třídy, který začal být až během 60. a 70. let všemi vrstvami zpochybňován. Tvorba vlastní identity a vyjednávání rolí byly do poloviny 20. století v naší zemi propojeny s myšlenkou prosazování tzv. sociálního státu. Ženy i muži byli tedy v zájmu určité koordinace socialistické společnosti nuceni vstupovat do partnerských vztahů s určitými vizemi o společné budoucnosti. Jednalo se o způsob organizace společnosti, kterou Vodochodský (2007) v návaznosti na Connella (1987) nazývá „genderovým řádem státního socialismu.“ Tento řád počítal mj. s rodinou složenou z manželského páru a dětí jakožto s hlavním stavebním kamenem společnosti.

Manželství bylo významnou institucí i v dřívějších dobách. Do 2. světové války se většina obyvatel řídila křesťanskou tradicí, která dlouhodobé vztahy a s nimi spojené aktivity (např. „randění“, pohlavní styk) výrazně ovlivňovala (Illouz, 2012; Kučera, 1994). Ačkoliv po 2. světové válce došlo u československých obyvatel k výraznému poklesu religiozity², byl předmanželský styk, a především otěhotnění mimo manželský svazek, stále

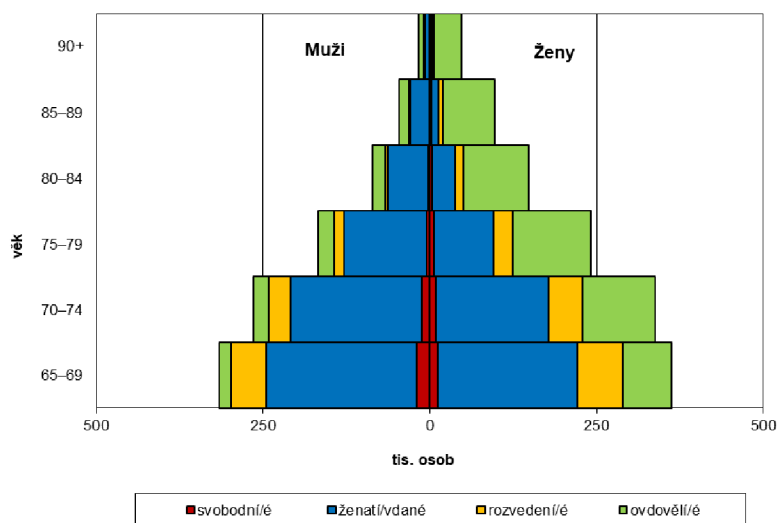
---

² ČSÚ (2020a). *Vývoj obyvatelstva České republiky*; Kučera (2005).

společenským tabu. Antikoncepční metody se přitom s výjimkou prezervativů nacházely teprve v počátečních fázích vývoje a i přes osvětu o využívání prezervativů byla podle Rámišové (2013) nejpraktikovanější antikoncepční metodou přerušovaná soulož, kterou současné studie hodnotí jako vysoce nespolehlivou (Kubíček, 2009). Otěhotnění se tak pár v mnoha případech nevyhnul. Pokud tedy tito lidé stáli o nestigmatizovaný plnohodnotný vztah se všemi jeho náležitostmi a aktivitami, uzavřeli spolu manželský svazek (Chaloupková a Šalamounová, 2004; Hrušáková, 2000; Sobotka et al., 2008; Švarcová & Prokopec, 1969; Barták, 1977).

V důsledku všech zmíněných jevů bylo za socialismu typické uzavírat manželství v nižším věku, než je tomu dnes (Sobotka et al., 2008). Zatímco v 60. a 70. letech minulého století se dle výsledků šetření Švarcové a Prokopce (1969) průměrný věk ženicha pohyboval na hranici 24 let a u nevěsty v rozmezí 19–24 let, dnešní průměrný věk snoubenců činí 32,6 let u mužů a 30,4 let u žen (ČSÚ, 2021).

Graf č. 1: Nejčastější formy partnerských vztahů českých seniorek
Zdroj: Senioři v ČR v datech, ČSÚ (2020b)

V současné době představuje manželský svazek nejrozšířenější formu partnerství mezi českými seniorkami (viz graf č. 1). Přestože sňatečnosti

obecně ubývá, dodnes může být tento typ svazku považován za určitý mechanismus chránící před definitivním rozpadem vztahu (Brines & Joyner, 1999).

I přes tyto statistické údaje nebyl výzkum práce omezen pouze na dlouhodobé manželské svazky. Stanovení míry závazku partnerů nebylo pro účel tohoto výzkumu významné, a tak se mohly mezi potencionálními účastnicemi nacházet ženy jak ve vztahu manželském, tak i ve vztahu kohabitujičím či vztahu bez společného soužití (tzv. LAT vztahu). Ve výsledku se však výzkumu zúčastnily pouze ženy, jejichž dlouhodobý vztah měl podobu manželského svazku, jak více rozebírá kapitola 3.1.3. Je proto vhodné teoreticky zastřešit pouze tuto podobu partnerství.

1.2.2. Manželství z lásky

Jak bylo již nastíněno v kapitole 1.2., vychází tato práce z předpokladu, že jedincova identita je tvořena na základě výměny symbolů a jejich významů s okolím. Jednou množinou takovýchto symbolů jsou tzv. sociální emoce, jejichž prostřednictvím člověk ve svých interpersonálních vztazích vyjadřuje své postoje, nálady a pocity.³ Slaměník (2011) mezi tyto emoce zařazuje radost, překvapení, hněv, smutek, strach a lásku.

Láska je velmi komplexním pojmem, jehož podoba a projevy jsou velmi individualizované (Kratochvíl, 2000; Lee, 1973; Fromm, 2008; Wile, 1981). Kratochvíl (2000) ji považuje za hluboký kladný cit. Lze na ni nahlížet také jako na postoj zaujímaný jednou osobou vůči osobě druhé, přičemž o této osobě přemýšlíme a chováme se k ní určitým způsobem (Rubin, 1970). Svůj význam při navazování partnerských vztahů získala láska zhruba v posledních dvou stoletích.

---

³ Podrobněji se tímto konceptem zabývá sociologie emocí.

Illouz (2012) příčinu tohoto zintenzivnění shledává v postupné individualizaci společnosti, která s sebou přinesla větší možnost volby a svobodného rozhodování při navazování vztahů. Postupně ubývalo toho, co Illouz nazývá pragmatickou racionalitou. Jedinci obecně pociťovali větší možnost volby při hledání partnera a již se „*nespokojovali s prvním dostatečně dobrým prospektem na uzavření manželství*“ (s. 178).

Přestože se na poli české sociologie v minulém století o významu manželské lásky vedly rozepře⁴, existence tohoto jevu byla obecně uznávána. Bylo zřejmé, že láska hrála (a dodnes hraje) roli nejen při uzavírání sňatku, ale také při jeho udržování (Dudová & Vohlídalová, 2005; Možný, 2006). Dle Katrňáka (2000) se za socialismu tento jev promítal do očekávání, se kterým do vztahů ženy vstupovaly. S ohledem na význam manželské instituce proto autor shrnuje navazování partnerských vztahů za socialismu jako „*hledání pravé, romantické lásky dláždící cestu k bráně manželství*“ (314).

1.2.3. Zakládání rodiny

Výrazným motivem pro vstup do partnerských vztahů byla vize založení společné rodiny (Singly, 1999). Význam rodiny dle Možného (2006) spočívá především v tom, že jedinci poskytují „*citové bezpečí*“ (...) *před bezcitným světem*“ (s. 22). Založení rodiny s sebou dle Singlyho (1999) také přináší další výhody, jako např. zajištění vzájemného poskytování kapitálu a služeb (tj. finanční či fyzické pomoci) nebo větší jistotu dědictví, a to jak finančního, tak symbolického.

Rodina je jednou z mnoha institucí, které tvoří naši společnost, a jejíž funkce a postavení jsou v dnešní době velmi těžce definovatelné (Možný, 2006). V interpretativním pojetí členové dané rodiny navzájem chápou svou

---

⁴ Někteří odborníci připisovali manželství z lásky důležitost (Barták, 1977; Raboch, 1977), jiní ji považovali za pouhý „*nestabilní výplod nerealistických očekávání*“ (Plzák, 1975).

sdílenou situaci a sami definují, kdo jejich rodinu tvoří či jak by se daní členové měli chovat (Berger & Kellner, 1964). Důsledkem individuálního definování různých skutečností došlo „v sociologické teorii k rozpadu jedolitého pohledu na rodinu, který dosud nebyl překonán“ (Možný, 2006, s. 17).

Vrátíme-li se však k polovině 20. století, nalezneme u fungování tehdejších rodin určitá specifika. Již jsem zmiňovala, že samotné zakládání rodiny bylo pro socialistickou společnost velmi důležité. Součástí rodinné politiky byla v této době především výchova dětí k prosperitě společnosti jako celku. (Potůček, 2005). Potomkům byl v této době připisován tak velký význam, že byly dle Možného (2006) považovány za prostředek legitimizace manželství. Převažující preference mateřství před kariérou se stala jakousi „pevnou sociální konstantou“ a podle Šťastné (1995) byly „i ženy, které ještě samy matkami nebyly, už dopředu hodnoceny jako ony“ (s. 121).

Téměř 95 % dětí se za socialismu narodilo manželskému páru⁵, a to i přesto, že počty neplánovaných početí byly v porovnání s dneškem výrazně vyšší⁶. Po nástupu demokratického režimu klesl počet „těhotných nevěst“ o 50 % (Možný, 2006). Odraz tehdejší rodinné politiky lze zaznamenat na úrovni úhrnné plodnosti, která až do konce 80. let činila v průměru 2 děti na jednu ženu. Převážně v 70. letech došlo k tzv. „babyboomu“, kdy se počet dětí na jednu ženu vyšplhal k číslu 2,7. Dnešní statistiky oproti této době klesly na 1,7 dítěte na jednu ženu, přičemž rekordní minimum činilo 1,13 dítěte v roce 1999 (ČSÚ, 2013). Pokles plodnosti odborníci spojují s nárůstem průměrného věku rodiček (Bhrolcháin a Beaujouan, 2012), a to v důsledku odkládání početí na úkor své kariéry (Kantorová, 2004).

---

⁵ Kučera (1994)

⁶ Podle Možného (2006) byla v druhé polovině 20. století „více než každá druhá nevěsta těhotná“ (s. 149).

1.2.4. Otázka ženské autonomie

Přestože v otázce zrovnoprávnování manželů jsou některé dobové publikace značně skeptické (např. Mellan & Šípová, 1970), byla podle mnohých autorů v socialistickém období mezi manželi přítomna větší společenská, ekonomická a politická rovnoprávnost, než u dřívějších forem manželství (Dudová & Vohlídalová, 2005; Hamerník, 1976; Možný, 2006). Dělicí čára mezi ženským a mužským postavením v manželství za dob socialismu stále existovala, nicméně oproti modernímu typu rodiny nebyla stavěna na projevech diskriminace mezi pohlavími, ale spíše na myšlence solidarity, vzájemné spolupráce a spojenectví, které tehdejší socialistická společnost prosazovala. Manželé si tedy ve svých rolích často vzájemně pomáhali a doplňovali se (Vodochodský, 2007).

S opouštěním zažitých vzorců chování se však začala vynořovat nová otázka. Od zhruba 50. let se ženy v důsledku nastupování do zaměstnání a zvyšování kvalifikační a vzdělanostní úrovně stávaly nezávislejšími a sebejistějšími (Vodochodský, 2007). V 70. letech byla například „*ekonomická aktivita [československých] žen jedna z největších na světě*“ (Hamerník, 1976, s. 5). Jelikož se však vykonávání domácích prací a péče o rodinu stále očekávalo od žen, musely dnešní seniorky čelit tzv. dvojímu břemeni, jež teoreticky zpracovává teorie přetížení (Možný, 2006). Zastávání těchto paralelních rolí se u žen mohlo projevat ve fyzickém vyčerpání, ale také v pocitech viny či frustrace z toho, že plnit obě role ke svojí spokojenosti není možné zvládnout (Šiklová 1997, Vodochodský, 2007).

Stát se v tomto ohledu snažil ženám ulehčovat v podobě jeslí, školek a mateřské či rodičovské dovolené. Nicméně i zde vyvstávaly problémy. V roce 1975 byla například snížena mateřská dovolená z původních 28 na 26 týdnů⁷,

---

⁷ To činí bezmála půl roku.

přičemž po dobu mateřské dovolené neměla pracovnice nárok na mzdu.⁸ Stát umožňoval dostávat hmotné zabezpečení ve formě sociálních dávek, ty ale byly výrazně nižší než původní mzda. Do zmíněných 26 týdnů mateřské dovolené se zároveň započítával čas strávený doma již před porodem (ČSSR, 1975b). Existovala sice možnost prodloužení této dovolené, nicméně mnoho žen tuto možnost nevyužívalo, neboť po tomto čas opět neměly nárok na mzdu.

Tehdejší legislativa tedy ženy nutila více se v období mateřství spoléhat na státní instituce a na svého partnera. Na partnera především kvůli menšímu příjmu po dobu několika měsíců a na stát jakožto na zajišťovatele hlídání dětí v podobě závodních či nezávodních jeslí a mateřských škol, a zároveň z hlediska jistoty zaměstnání po ukončení mateřské dovolené. Dle Možného (2006) je v této otázce nutné zohlednit sociální status, neboť to byly spíše ženy pocházejících z dělnické třídy, které většinou nepociťovaly silnou potřebu ekonomické autonomie. Do dělnické třídy se až na jednu participantku zařadily všechny účastnice výzkumu.

Pokud opomineme rodinu a zaměříme se čistě na otázku solidarity mezi partnery, nalezneme dle Havelkové (1993) další aspekt zastávané ženské role, již je podpora muže. Ačkoliv byla za socialismu ženská autonomie v porovnání s předchozími stoletími na vyšší úrovni, ženy například často u svých manželů *„tolerovaly či dokonce podporovaly projevy patriarchálních zvyků, aby jim tak vynahradily ponížení, kterého se jim každodenně dostávalo v zaměstnání a ve veřejné sféře jako takové“* (s. 69). Podle Dudové (2006) tento aspekt ženské role, stejně jako výše zmíněný aspekt dvojího břemene, v manželství převažuje dodnes.

---

⁸ ČSSR (1975a)

1.3. Partnerství v pozdějších etapách života

Pro pochopení životní dráhy senierek je kromě minulých společenských poměrů důležité seznámit se i s poměry současnými. Stejně jako společnost, jsou i samotné mezilidské vztahy dynamické, a mají proto tendenci vyvíjet se v čase. Tato dynamika je převážně u dlouhodobých vztahů podrobována určitým strategiím, jejichž uplatňování může vést k posílení či zániku vztahu. Je tedy namístě ptát se, v čem posílení dlouhodobých vztahů spočívá. K objasnění této otázky v následující kapitole nejprve přiblížím kontext, v němž seniorské vztahy v dnešní době existují a dále rozeberu otázku samotného udržování vztahů ve stáří.

1.3.1. Kontext současné doby

Co nastartovalo proměnu osobních vztahů do podoby, jak je známe dnes, byla intenzifikace procesů, které započaly již v poslední fázi modernity; tedy procesy demokratizace, individualizace a pluralizace společnosti (Dudová & Vohlídalová, 2005; Keller, 2005). Přestože manželství z lásky existovalo již v polovině 20. století, je dnes kladen ještě vyšší důraz na romantický aspekt vztahu (Illouz, 2012). Pro dnešní vztahy je také charakteristická vyšší rovnoprávnost postavení muže a ženy ve vztahu, v rodině a celkově při vykonávání každodenních domácích, venkovních a pracovních aktivit. Giddens (1992) proměnu podoby partnerských vztahů připisuje procesu proměny fyzické, psychologické a emoční intimity.

Současný stav společnosti a podoby partnerských vztahů může být přitom vnímán odlišně mladší a starší generací. Zatímco mladší generace si svou identitu vytvářela v době, kdy byly výše zmíněné procesy poměrně intenzivní, generace současných seniorů vyrůstala v jiné době a s charakteristikami připisovanými současným vztahům se identifikovat nemusí. Naopak v pojetí teorie kontinuity tak, jak ji popisuje Sýkorová (2007),

mohou seniorky pro partnerskou spokojenost pokračovat v konzistentní linii chování, kterou uplatňovaly v brzkých etapách vztahu.

1.3.2. Význam partnerských vztahů ve stáří

Přesto, že senioři mohou mít tendenci zachovávat život a životní styl v určité podobě, přináší s sebou každá životní fáze nevyhnutelné změny, jímž se jedinci musí přizpůsobit. Tyto změny se mohou týkat jak samotného životního stylu, tak i zájmů a potřeb jedince. Dle Saka a Kolesárové (2012) je jedním z kritických momentů života ukončení pracovní aktivity, které má výrazný vliv na změnu těchto potřeb a zájmů. Jelikož je tento moment spojován s obdobím stáří tak, jak jej definuje tato práce, dochází často s přechodem do starobního důchodu k proměně tzv. sociálního pole seniorů. Toto pole je velmi významnou složkou společenského života, kterou tvoří určité skupiny lidí plnící odlišné funkce. Může se jednat o přátele, kolegy z práce, známé ze zájmových kroužků, ale také o vlastní děti, vnoučata nebo partnera/ku či manžela/ku. Nejen, že určité skupiny lidí se s přibývajícím věkem v životě jedince vynořují a jiné zanikají, ale mění se i význam, který jednotlivým skupinám ve svém poli jedinec připisuje.

Ze strany seniorů je v tomto případě předpokládán aktivní management sociálních vztahů. To znamená, že senioři jsou do jisté míry ve výběru svých sociálních sítí samostatní a vědomě provádí selekci mezi vztahy, které jim *„přináší psychickou a sociální satisfakci v konečném důsledku zvyšují morálku a kvalitu života ve stáří“* (Sýkorová, 2007, s. 159). Tento předpoklad, navazující na teorii emocionální selektivity, jsem již zmiňovala v kapitole 1.1.2.

Sak a Kolesárová (2012) ve svém výzkumu soustředícím se na české seniory zjistili, že starší věková kategorie redukuje své sociální pole především na svá vnoučata, děti, lékaře a manžela či partnera. Ačkoliv se partneři sledovaných důchodců nachází z hlediska významu až na čtvrtém místě, jsou

to právě oni, s nimiž nejčastěji senioři sdílí svou domácnost.⁹ Že je partnerství pro české důchodce velmi významné prokazují i data ze stejného výzkumu, zaměřující se na obavy seniorů. Dle těch je po strachu z onemocnění druhou nejčastější obavou starší generace izolovanost a osamocení po ztrátě partnera.

1.3.3. Udržování vztahů ve stáří

Jednou z teorií, která se pokouší důležitost přítomnosti partnera vysvětlit, je teorie komplementarity. Dle Možného (2006) dochází ve vztazích ke vzájemnému doplňování potřeb, což vztah činí uspokojivějším pro obě strany. Za primární potřebu, kterou partner ve stáří naplňuje, považuje Ševčíková et al. (2018) potřebu emoční opory. Je tomu tak především v případech, kdy lidé z blízkého okolí (děti, vnoučata, sourozenci) nejsou schopni tuto potřebu staršímu člověku dostatečně naplňovat. Carstensenová s Fredricksonem (1998) tuto potřebu připisují vědomí blížícího se konce života, kdy jedinec více stojí o osoby coby poskytovatele emoční podpory.

Velmi často bývá motivem k udržování vztahu potřeba společníka, s nímž může starší člověk sdílet své zájmy a volnočasové aktivity. Hasmanová Marhánková (2012) při zkoumání role intimních vztahů ve stáří došla ke zjištění, že aktivní životní styl a zájmy o nové aktivity jsou většinou pro seniorky smysluplné „*jen v případě možnosti sdílet je s někým druhým*“ (s. 210–211). Pokud se jedná o seniorky, které partnera nemají, není přitom podle autorky nutností, že by takovéto společníky vyhledávaly se záměrem navázat dlouhodobý vztah. Mnoho vztahů, které vznikly pod touto záminkou, ve skutečnosti začaly jako pouhá přátelství.

---

⁹ Zároveň je nutné dodat, že ačkoliv se partner či manžel nachází až na čtvrtém místě, jde pořád o poměrně vysokou hodnotu významu v porovnání s ostatními jedinci vyskytujícími se v sociálním poli seniorů (tj. kolegové, sousedé, přátelé a známí aj.)

S rostoucím věkem dochází k omezování aktivit mimo domov, a proto senioři v pozdní etapě stáří více času věnují aktivitám jako je sledování televize, poslouchání rozhlasu, čtení novin a knih či péči o domácí zvířata (Carstensen & Fredrickson, 1998; Petrová Kafková, 2017; Sak & Kolesárová, 2012). V tomto případě může u seniorek docházet k potřebě partnera, který s nimi bude jednoduše trávit „dlouhou chvíli.“ Hasmanová Marhánková (2012) shrnuje tuto motivaci jako potřebu „*mít svého člověka*“ (s. 210).

Ekonomické hledisko, jako například pomoc s placením za výdaje, není při udržování vztahu pro většinu seniorek tak důležité, jako ostatní motivace. Dle Saka a Kolesárové (2012) je socioekonomická situace seniorů alespoň v porovnání s mladšími generacemi o mnoho lepší. Velký podíl českých seniorů má totiž úspory a nemá dluhy. S tímto stanoviskem souhlasí také Ševčíková et al. (2018), podle které se mnoho ovdovělých či rozvedených seniorek těší své ekonomické nezávislosti. Nejedná-li se tedy o seniorky finančně znevýhodněné, nehraje tento aspekt při udržování vztahů tak významnou roli jako potřeba emoční podpory, sdílení zájmových aktivit a společného trávení dlouhé chvíle.

Méně často se pak v odborné literatuře vynořuje téma fyzické intimity. Do jisté míry jde o projev působení společenských předpokladů, na jejichž základě bývá role seniorů často vyňata z představ o sexualitě (Rheume & Mitty, 2008). Je pravdou, že s přibývajícím věkem se sexuální aktivita jedince snižuje. Výzkum Saka a Kolesárové (2012) prokázal, že u českých seniorů nad 71 let se jedná o druhou nejméně vykonávanou aktivitu hned po užívání počítače a internetu. Současné statistiky zároveň ukazují, že od roku 2012 seniorů jakožto uživatelů internetu výrazně přibylo¹⁰, a tak je dost možné, že sexuální praktiky klesly ještě níže.

---

¹⁰ ČSÚ (2018)

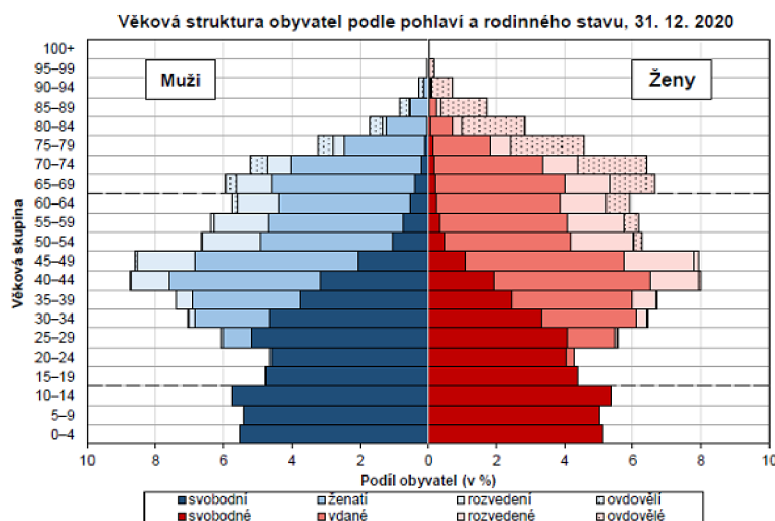
Touha po intimitě je však dle autorů do určité míry důležitá pro většinu lidí bez ohledu na jejich věk. Především nesexuální fyzická intimita (tj. dotyky, držení rukou či objímání) hraje v seniorských vztazích velmi významnou roli (Davis, 2015; von Humboldt et al., 2021). Stigmatizace sexuality v pozdějším věku může mít proto negativní dopad na navazování nových partnerských vztahů, neboť v důsledku internalizace těchto předpokladů mnoho lidí na nová intimní partnerství ve starším věku rezignuje (Hasmanová Marhánková, 2012; Hatfield, Rapson, & Martel, 2007).

1.3.4. Ukončování vztahů

Ukončení partnerského vztahu je přirozenou součástí každé životní trajektorie, při níž došlo k navázání takového vztahu. Z hlediska možností se nenabízí dlouhý seznam způsobů, jakými k ukončení vztahu může dojít. Rozchod či rozvod, ať už po vzájemné dohodě či vynucení jedním z partnerů, je jednou z těchto možností. Druhou možností je pak úmrtí partnera. Ukončení vztahu je nutné popsat především kvůli tomu, že se pro mnohé seniorky jednalo o zásadní životní změnu. Mnohé účastnice výzkumu si touto fází prošly a určitým způsobem se s ní musely vyrovnat. Jelikož tato práce zkoumá ženy, které dlouhodobý vztah rozvodem neukončily, postačí se zaměřit pouze na variantu ovdovění.

1.3.4.1. Ovdovění

Ukončením vztahu ztrátou manžela si v tomto výzkumu prošla větší polovina komunikačních partnerek. Nejedná se o žádnou výjimku; údaje ČSÚ potvrzují, že ženy muže v naší populaci disproporčně přežívají. Status vdovy je pro ženy častější než status manželky od 75. roku života, zatímco u mužů začíná být ovdovělost většinovým rodinným stavem až od 92. let (viz graf č. 2).

Graf č. 2: Znárodnění podílu vdaných a ovdovělých žen v ČR
Zdroj: ČSÚ (2020c)

Ztrátou životního partnera pro seniorky začíná nová životní etapa, které se musí určitým způsobem přizpůsobit. Nejen, že musí přemýšlet o způsobech kompenzace potřeb, které naplňoval partner, ale jeho ztráta může vyústit ve vznik potřeb zcela nových. Příkladem může být partner jakožto zdroj asistence. Sýkorová ve své kvalitativní studii zaměřené na zkoumání autonomie ve stáří popisuje životního partnera jakožto primárního pomocníka při zvládnání každodenních aktivit. „*Stáří manželé spolupracují anebo se spoléhají na pomoc druhého. (...) Udržení autonomie je pak chápáno jako párová záležitost*“ (Sýkorová, 2007, s. 107).

Když tedy dojde ke ztrátě partnera, musí seniorky začít využívat jiné strategie ke zvládnání své každodennosti. Mohou například více spoléhat na svou nejbližší rodinu, a to převážně na své dospělé děti. Sýkorová tento jev označuje za příbuzenskou strategii. Zároveň však dodává, že tato strategie je pro seniory obtížně přijatelná, neboť pro své děti nechtějí být zátěží. Za nově vzniklou potřebu lze pak považovat potřebu adaptovat se na nové prostředí a potřebu většího spoléhání se na vlastní fyzickou soběstačnost.

1.3.4.2. Partnerské vztahy po ovdovění

Jednou z možností, jak se na nově vzniklou situaci adaptovat, je navázat vztah nový. Tuto možnost však většina senierek nevyužívá. Hasmanová Marhánková provedla v roce 2012 výzkum životních drah ovdovělých senierek s cílem zachytit významy, které ženy svému předchozímu manželství a posléze ovdovění připisují. V otázce opětovného navázání trvalého vztahu došla autorka ke zjištění, že většina ovdovělých senierek zastává stejný názor, jako seniorky rozvedené; tedy, že jedním dlouhodobým vztahem si tyto ženy již prošly a po novém vztahu již netouží. Na čem seniorky tento postoj zakládají, je neochota obnovovat pomyslnou „genderovou smlouvu“. Opětovné navázání trvalého partnerského vztahu si seniorky interpretují jako „nutnost převzít závazky péče o druhého“ a jako ztrátu možnosti „organizovat si svůj život podle vlastních představ“ (s. 210). Ve výzkumu se často vyskytovala stanoviska typu „ty vdané na sebe nemají vůbec čas“ nebo „ovdovělí muži si nehledají manželku, oni si hledají služku“ (s. 210–211).

Zpětné uvědomění si těchto rolí může v seniorkách vyvolávat pocit, že by při navázání nového vztahu ztratily svou nově získanou autonomii (Singly, 1999). Svědčí to o vysoké míře identifikace se sociálními rolemi a očekáváním, které je na ně navázáno. Tyto ovdovělé ženy stále považují genderovou dělbu práce za něco, co se vztahem automaticky vzniká a je od nich partnerem očekáváno. Podle Hasmanové Marhánkové (2012) se jedná o primární bariéru zabraňující navázání nového vztahu.

Zajímavé však je, že tuto genderovou smlouvu seniorky nespojují se všemi typy partnerských vztahů. Velké procento senierek sice zcela zavrhuje opětovný vstup do manželství (Davidson, 2002; Hamplová, 2012; Talbott, 1998), nicméně stejně, jako je tomu u senierek rozvedených, neodmítají ovdovělé ženy intimní nezávazné vztahy (Watson, Stelle & Bell, 2016). Zároveň často dochází ke kompenzaci partnerského vztahu společností

kamarádek a známých. Preference ženské společnosti vystupuje především u žen, které se dříve aktivně účastnily společenského života. Pouta mezi seniorkami jsou ještě výraznější, pokud sdílí kritický životní moment ztráty partnera. Často u ovdovělých seniorek dochází ke tvorbě sítě vzájemné pomoci a dalších specifických forem vzájemné podpory (Hasmanová Marhánková, 2012).

2. METODOLOGIE

Jak již bylo nastíněno v první kapitole této práce, je zkoumané téma, tedy udržování dlouhodobých vztahů, typem určité sociální interakce jedinců. Na objasňování interakcí jedinců v sociálním kontextu, stejně tak jako na zkušenosti těchto jedinců v daných sociálních rolích, se zaměřuje metoda výzkumu životní dráhy, taktéž označovaná jako biografická metoda či historie života. Jelikož však cílem této práce není prozkoumat celou biografii jedince, ale pouze tu část, která je specificky věnována partnerskému životu, použiji konkrétní podobu této metody, kterou Hendl v návaznosti na Denzina (1989) nazývá „epizodickou biografii.“ Tento postup umožňuje zaměřit se „*pouze na určitou fázi života jedince*“ (s. 131). Na základě srovnávání různých biografií se budu při analýze pokoušet nalézt podobnosti v jednání seniorek.

Aplikace této metody na kontext trvajících vztahů je velmi specifickým způsobem zkoumání daného problému. Ačkoliv tedy budu při výzkumu zohledňovat veškeré aspekty výzkumu životní dráhy, nebudu se specificky zabývat životní dráhou jako takovou, nýbrž pouze dráhou partnerskou. Při zkoumání této fáze života budu vycházet z dimenzí životní dráhy tak, jak ji definují Hašková s Dudovou (2014) v návaznosti na Nového (1989). Vztah tedy zasadím do socio-historického kontextu doby, vymezím jeho biografický čas a zohledním při jeho zkoumání několik oblastí života seniorek.

2.1. Relevance tématu a výzkumné otázky

Výzkumným tématem této práce jsou již zmiňované dlouhodobé vztahy starší generace. Přestože bývá délka vztahů ve statistických či jiných kvantitativních šetřeních často zohledňována, z kvalitativního hlediska neexistuje alespoň v českém prostředí mnoho studií, které se na tuto problematiku zaměřují. Snaha této práce tedy spočívá v obohacení oblasti výzkumu udržování vztahů

z pohledu jedinců, kteří vztah měli možnost v jakékoli fázi vývoje ukončit, ale rozhodli se ve vztahu setrvat.

Zkoumání dlouhodobých vztahů šlo pojat dvojím způsobem. Buď jsem se mohla zaměřit na interpretaci vztahu samotným párem, přičemž bych musela provést rozhovory s oběma partnery. Druhou možností bylo zaměřit se na interpretace pouze jednoho z partnerů, přičemž bych zkoumala vnímání rolí daného partnera v tomto vztahu. Po zvážení jsem zvolila druhou možnost, kterou byla interpretace udržování dlouhodobého vztahu ženami. Tato možnost nejen, že více odpovídala náležitostem zkoumání biografie jedince, ale také umožňovala získat informace o odchodu partnera v případě, že žena ovdověla.

K užšímu vymezení tématu práce došlo souvisle s formulací hlavní výzkumné otázky. Jelikož jsem měla v úmyslu porozumět osobní zkušenosti senierek a problematiku udržování vztahů hlouběji pochopit, bylo mi při navrhování výzkumu zřejmé, že budu postupovat kvalitativně. V návaznosti na to jsem se snažila vhodným způsobem zformulovat otázku, která mě zajímala. Jednalo se o otázku toho, co podmiňovalo setrvání senierek v dlouhodobém vztahu a jaké strategie jednání pro udržení takového vztahu ženy uplatňovaly. Tato otázka se stala hlavní otázkou tohoto výzkumu a zredukovala téma na zkoumání okolností a samotných strategií jednání senierek. Otázka navazuje na cíl výzkumu, kterým je vybudovat teorii, jež přiblíží kontext a osvětlí příčiny a strategie udržování dlouhodobých vztahů senierek.

První dílčí otázka, která měla pomoci hlavní otázku zodpovědět, byla zřejmá, neboť vycházela z potřeby identifikovat strategie jednání senierek. Otázka tedy zněla následovně: „Na základě jakých strategií jednání senierek došlo k udržení dlouhodobého vztahu?“ Dle Hendla (2005) je však k pochopení reakcí jedinců potřeba nejprve pochopit, jakým způsobem jedinec

určitý jev interpretuje. Od toho jsem odvodila druhou dílčí otázku zaměřenou na interpretaci dlouhodobého vztahu seniorkami. Ptala jsem se tedy: „Jakým způsobem seniorky svůj dlouhodobý vztah interpretovaly či interpretují?“ Pořadí první a druhé dílčí otázky jsem následně z chronologických důvodů prohodila.

Jelikož lze interpretaci určitého jevu dle Hendla (2005) nejlépe pochopit skrze sociální role jedince, zaměřila jsem se také na pochopení postavení, které napříč vztahem ženy zaujímal. V souvislosti s tím bylo potřeba zjistit, do jaké míry žena jednala samostatně, a tedy v jaké míře bylo setrvání ve vztahu jejich vlastním rozhodnutím. V návaznosti na to vznikla další dílčí otázka: „Jaké postavení žena v jednotlivých etapách vztahu zaujímal a do jaké míry jednala žena ve vztahu samostatně?“ V návaznosti na tuto otázku mi bylo také zřejmé, že budu muset při analýze identifikovat etapy vztahu, které ženy považovaly za významné, či které podmiňovaly použití nových strategií udržování vztahu.

Po stanovení tématu a výzkumných otázek šlo určit, ke kterému sociálně-vědnímu přístupu bude práce náležet. Tímto přístupem byl symbolický interakcionismus, jehož podstata je popsána v teoretické části této práce.

2.2. Výběr případů

Již v úvodu práce jsem zmínila, že za jednu ze vztahově nejstabilnějších věkových skupin Zpráva o vývoji obyvatelstva ČR (2020) považuje seniory nad 60 let. Stabilita se týká jak otázky manželství, tak otázky párové kohabitanace. Rozhodnutí pro starší věkovou skupinu bylo založeno na předpokladu, že senioři jsou narozdíl od mladších generací schopni s vyšší mírou retrospekce interpretovat délku trvání svého vztahu a přinést tak do výzkumu větší množství významných informací. Volbu věkové hranice 65 let

a více jsem objasnila v podkapitole 1.1.2. Zaměření výzkumu na ženy se odvíjelo od snahy podchytit jejich zkušenosti a interpretace v souvislosti s jejich rolemi a postavením ve vztahu.

Míra závazku partnerů nebyla rozhodující, neboť zaměření se výhradně manželské páry by mohlo výzkum omezit o významné informace takových seniorů, kteří považují svůj vztah za dlouhodobý, avšak nikdy do manželství nevstoupili. Jediným kritériem podoby vztahu byla jeho délka. Všechny participantky byly s kritériem dlouhodobého vztahu seznámeny a k rozhovorům vždy přistupovaly v domnění, že se v dlouhodobém vztahu alespoň jednou za život nacházely. Délka takového vztahu však byla ponechána interpretaci účastnic.

Výběr případů byl účelového charakteru. Na pozadí volby proto vždy stál předpoklad, že zvolený případ bude informačně bohatý pro účel výzkumu a umožní prozkoumat jev více do hloubky.

První případ jsem zvolila na základě tzv. kriteriálního vzorkování. Jednalo se v podstatě o volbu založenou čistě na splnění požadavku počátečních kritérií (tj. žena, 65 let, dlouhodobý vztah). Následný výběr případů se odvíjel podle potřeb vznikající teorie. Hendl (2005) tuto metodu výběru nazývá teoretickým vzorkováním. Silverman (2005) ji obdobně označuje za teoretický výběr. Pro potvrzení či vyvrácení návrhů v procesu analýzy jsem využila také metodu konfirmačních či negativních případů, která je dle obou autorů pro tvorbu budované teorie důležitá.

2.3. Metoda sběru dat

Při volbě metody sběru dat jsem vycházela ze dvou hlavních intencí. Jednak jsem věděla, že výzkum nebude longitudinálního charakteru, protože se nezabývám zkoumáním procesů změny, nýbrž již existujících skutečností. Druhá intence spočívala v potřebě pokrýt co nejefektivnějším způsobem co

možná největší záběr partnerské dráhy seniorky, a to s ohledem na ponechání prostoru pro vyjádření vlastních myšlenek. Na základě těchto intencí jsem zvolila metodu narativního rozhovoru. Narativní rozhovor je zároveň považován za nejčastější metodu biografického zkoumání (Hendl, 2005). Jedná se o techniku kvalitativního dotazování, která je založena na předpokladu, že volné vyprávění odhalí subjektivní zkušenosti, které by zůstaly při použití jiného typu dotazování skryty.

Proces sběru dat touto metodou je rozložen na několik jednotlivých fází. Před zahájením samotného vyprávění je potřeba získat důvěru účastníka. K tomu slouží především seznámení účastníka s průběhem rozhovoru a prezentace tématu a cíle výzkumu. Následně je potřeba vyzvat účastníka k tomu, aby volně vykládal o oblasti, kterou specifikujeme. V průběhu vyprávění je badateli povoleno klást doplňující otázky, pokud si není jistý, že určitou informaci pochopil. Tímto způsobem dle Hendla dochází k vyjasnění významových struktur.

2.4. Metoda zpracování a interpretace dat

V úvodu metodologie jsem zmínila, že hlavním přístupem užitým v empirické části bude epizodická biografie. Tato metoda však neposkytuje explicitní procedury pro vytváření teorie, což je cílem této práce. Z tohoto důvodu bylo pro analýzu samotných dat potřeba zvolit takovou metodu, která by tento cíl umožnila splnit. K analýze dat jsem proto zvolila metodu zakotvené teorie.

Podstata této metody spočívá v induktivním zkoumání jevu, který reprezentuje realitu. Výzkumník se na základě systematického shromažďování údajů a jejich analýzy snaží žitou realitu teoreticky zpodobnit. Při počátečním vstupu do terénu je výzkumník vybaven pouze vágními koncepty, na které se při sběru dat zaměřuje. Neustále se střídajícím procesem

sběru a analýzy dat postupně dochází k tvorbě a sycení kategorií, které přispívají k budování teorie (Hendl, 2005; Strauss & Corbin, 1999).

Samotná interpretace dat probíhá metodou třífázového kódování údajů. V první fázi, tzv. otevřeném kódování, musí být údaje převedeny do pojmů a následně seskupeny do kategorií. Badatel tedy hledá v přepsaných rozhovorech takové pojmy, které se nějakým způsobem vztahují ke zkoumané tematice a vzájemně je mezi sebou porovnává. Zjišťování těchto pojmů a jejich kategorizaci ulehčuje neustále kladení si otázek typu „Kdo?“, „Kdy?“, „Kde?“, „Co?“, či „Proč?“, které umožní badateli nahlédnout „za“ samotné údaje, čímž dojde ke zvýšení tzv. teoretické citlivosti. Kromě samotných pojmů se také určují jejich vlastnosti (např. trvání) a dimenze této vlastnosti na škále (např. krátké – dlouhé).

Druhá fáze analýzy, tzv. axiální kódování, nastává poté, co byly vytvořeny určité kategorie. Tato fáze zjednodušeně slouží ke hledání vztahů mezi vymezenými kategoriemi. Strauss s Corbinovou (1999) při hledání těchto vztahů považují za důležité využití tzv. „paradigmatického modelu,“ kterým lze určit jev, jeho příčiny, strategie jednání v závislosti na výskytu jevu, jeho kontext, podmínky, které do určitých způsobů zasahují a v poslední řadě následky takového jednání. Strauss s Corbinovou však upozorňují, že hranice mezi zmíněnými fázemi kódování jsou uměle vytvořené, jelikož při reálném kódování výzkumník může volně přecházet z jedné fáze do druhé a zpět.

Poslední fází interpretace dat je selektivní kódování, jímž se lze dobrat k samotnému náčrtu či „kostře“ budované teorie. Tato fáze spočívá ve zvolení jedné ústřední kategorie, ke které se všechny ostatní kategorie vážou a v následném ověřování a případném dalším rozvíjení vztahů mezi těmito kategoriemi.

2.5. Shrnutí projektu výzkumu

Tato práce si klade za cíl vybudovat zakotvenou teorii, která přiblíží kontext a osvětlí příčiny a strategie udržování dlouhodobých vztahů seniorek napříč jejich životními drahami. K dosažení tohoto cíle využiji biografickou metodu spolu s metodou zakotvené teorie. Sběr dat bude realizován na základě narativních rozhovorů. Počáteční kritéria pro výběr případů jsem stanovila na pohlavní (žena), věk (65 let a více) a na délku vztahu (dlouhodobý vztah).

Hlavní výzkumná otázka odvozená od cíle výzkumu zní: „Co podmiňovalo setrvání seniorek v dlouhodobém vztahu a jaké strategie jednání pro udržení takového vztahu ženy uplatňovaly?“ Dílčí otázky, které hlavní otázku mají pomoci zodpovědět, zní následovně: „Jakým způsobem seniorky svůj dlouhodobý vztah interpretovaly či interpretují?“, „na základě jakých strategií jednání seniorek došlo k udržení dlouhodobého vztahu?“, „jaké postavení žena v jednotlivých etapách vztahu zaujímal a do jaké míry jednala žena ve vztahu samostatně?“ a „jaké etapy vztahu považovaly ženy za významné, popř. které etapy podmiňovaly použití nových strategií jednání?“

Analýza dat za účelem vybudování teorie zakotvené v datech bude probíhat souběžně se sběrem dat dalšího případu, a to až do té doby, kdy zkoumané údaje nepřinesou žádné nové informace. K analýze a interpretaci dat budu přistupovat dle třífázového kódovací modelu Strausse a Corbinové (1999).

3. EMPIRICKÁ ČÁST

Třetí část této práce je věnována analýze dat výzkumu. V úvodu této části přiblížím samotný proces sběru dat, včetně osvětlení procesu výběru případů, omezení studie, etického aspektu sběru dat a následně kontextu samotných rozhovorů. Poté popíši, jakým způsobem byla data zpracována. Nejprve v krátkosti popíši fázi otevřeného kódování, kdy jsem vyhledávala v údajích pojmy a ty řadila do příslušných kategorií. V části věnované axiálnímu kódování přiblížím paradigmatický model, který mi napomohl k uvedení kategorií do vzájemných vztahů. V konečné části této kapitoly se zaměřím na otázku selektivního kódování a finální podoby budované teorie.

3.1. Sběr dat

Sběr dat probíhal postupně, v závislosti na potřebě získání nových informací tak, jak vychází z podstaty metody zakotvené teorie. Zvolenou formou sběru dat byla metoda narativního rozhovoru. Tato metoda se ukázala být přínosná, neboť motivovala seniorky volně vyprávět a poskytnout tak informačně přínosný rozhovor, který v mnoha případech přesahoval délku jedné hodiny.

3.1.1. Pilotní studie

Abych mohla lépe určit výchozí rámec studie a co nejpřesněji zformulovat veškeré otázky výzkumu, rozhodla jsem se provést pilotní studii projektu. Původně jsem neměla v úmyslu pilotní studii do zkoumaných případů zahrnovat, nicméně v důsledku délky rozhovoru (přes 2 hodiny) a velké šíři získaných informací jsem byla schopna tento případ využít jak k revizi projektu, tak jej i zařadit mezi analyzované případy.

Pro pilotní studii jsem zvolila seniorku, která se v důsledku naší vzájemné známosti cítila dostatečně uvolněná k tomu, aby podrobně vyprávěla o všech oblastech svého života a zároveň by omluvila dosavadní

nedostatky projektu. Dvuhodinová délka rozhovoru nebyla plánovaná a jednalo se čistě o výsledek snahy seniorky co nejdětailněji při vyprávění pokrýt všechny oblasti svého života.

Na základě provedené pilotní studie došlo k redukci oblastí, o nichž jsem seniorky vybízela vyprávět. Přimělo mě to např. vyhnout se doplňujícím otázkám názorového typu a více se zaměřit na žitou historii a zkušenosti samotných seniorek.

3.1.2. Výběr případů

V návaznosti na zvolenou metodu teoretického vzorkování nebyl přesný počet zkoumaných případů v počátcích výzkumu určen. Jelikož ke sběru dat a analýze docházelo souběžně, přistupovala jsem ke každému novému případu s potřebou zjištění nové informace pro rozvíjející se teorii. K zaznamenávání potřebných informací jsem proto v této fázi výzkumu hojně využívala poznámkový aparát, na základě něhož jsem jednak byla schopna upravovat kritéria výběru případů a také jsem byla schopna lépe posoudit, na které oblasti je potřeba se v nadcházejícím rozhovoru více zaměřit. Teorii jsem vyhodnotila jako dostatečně saturovanou po ukončení analýzy 14. rozhovoru.

Aby případy co nejvíce odpovídaly zkoumanému tématu, avšak stále byl ponechán dostatečný prostor pro úpravu kritérií, stanovila jsem jako počáteční kritéria pohlaví, věk a typ partnerského vztahu. Výzkumu se tedy mohly zúčastnit pouze ženy ve věku 65 let a více, které se nacházely v dlouhodobém vztahu, jenž nebyl ukončen rozvodem.

První participantka byla zvolena čistě na základě těchto kritérií. Jednalo se o známou, se kterou se příležitostně v přátelském duchu setkáváme. Při analýze rozhovoru jsem zjistila, že některé užívané strategie a intervenující podmínky závisely na možnostech prostředí, v němž seniorka s partnerem žila. Následující rozhovor tedy proběhl se seniorkou, která narozdíl od první

participantky prožila celý život v městském prostředí a zároveň měla v návaznosti na status rodiny, do níž se přivdala, vyšší sociální postavení. Druhým rozhovorem jsem započala proces teoretického vzorkování, které odpovídá metodě výběru případů pro budování zakotvené teorie.

V obou prvotních případech se jednalo o vdovy, a tak jsem přistupovala k třetímu případu s myšlenkou zachytit, jak vypadá partnerský vztah u žen, které si odchodem manžela neprošly. V návaznosti na rozšíření informací v této oblasti jsem zvolila i participantku č. 4. Volba pátého případu závisela více na věku participantky, neboť předchozí dvě seniorky se nacházely blízko věkové hranice 65 let. Zkušenosti páté seniorky naopak sahaly až k období 2. světové války, což bylo přínosné především při vytváření kategorií příčinných a intervenujících podmínek.

Po několika rozhovorech jsem si všimla, že všechny dlouhodobé vztahy tak, jak je popisovaly seniorky, byly poměrně stabilní. Začala jsem tedy vyhledávat případy s variacemi v této oblasti, což by vytvářející teorii buď potvrdilo či vyvrátilo. Punch (2015) tuto metodu výběru nazývá potvrzení a vyvrácení případem. Jako velmi přínosná volba se mi zdál případ, kdy se dlouhodobý vztah nerozpadl, a to i přesto, že byl seniorkou definován jako disfunkční. Bylo však velmi obtížné získat k rozhovorům účastnice, které si takovým vztahem prošly. Tři potencionální účastnice rozhovor odmítly s tím, že na vztah nerady vzpomínají. Z tohoto důvodu jsem byla schopna obstarat pouze jediný takový případ, kterým byla komunikační partnerka č. 6. Tento případ byl skutečně přínosný, neboť jsem v průběhu analýzy zjistila, že podmínky i strategie jednání ženy se od párů stabilních výrazně nelišily.

Po analýze šestého rozhovoru jsem opět zvýšila věkovou hranici seniorek. Sedmý případ byl zvolen poté, co jsem porovнала délku vztahu participantek. Začala mě zajímat otázka opětovného navázání vztahu v případě brzkého ovdovění. Tuto kategorii dále rozšířila participantka č. 13.

Osmý případ se odvíjel od potřeby potvrdit či vyvrátit kategorii o společných hodnotách partnerů. Předem jsem byla seznámena s faktem, že seniorka č. 8 i se svým partnerem byli silně nábožensky založení. Kvůli potřebě rozšířit informace o této kategorii byla zvolena také participantka č. 9. V důsledku vznikajících strategií jednání jsem se následně opět potřebovala více zaměřit na vztahy seniorek, které prozatím neměly status vdovy. Z tohoto důvodu byly zvoleny participantky č. 10 a 11.

Případy 12 a 13 byly sestry, které se ve svých partnerských drahách výrazně lišily. Zatímco mladší ze sester připisovala velký důraz plnění společenských očekávání, starší sestra těmto normám při navazování i udržování vztahu připisovala význam minimální. Komparace těchto rozhovorů přispěla k úpravě kategorií intervenujících podmínek a kontextu případů. Po provedení 12. a 13. rozhovoru jsem vyhodnotila, že vzniklé kategorie byly dostatečně nasycené. Pro kontrolu jsem provedla rozhovor č. 14, který tuto hypotézu potvrdil. Sběr dat byl tedy v této fázi ukončen.

Ačkoliv byla analýza 14 případů pro nasycení vzniklých kategorií postačující, nemožnost sehnání dostatečného množství případů s disfunkčními vztahy bych sama vyhodnotila jako záležitost, kterou by do budoucna nebylo od věci dále prozkoumat.

Komunikační partnerka (KP)	Věk	Rodinný status	Délka vztahu
KP1	79 let	Vdova	54 let
KP2	80 let	Vdova	53 let
KP3	69 let	Vdaná	51 let
KP4	66 let	Vdaná	49 let
KP5	91 let	Vdova	60 let
KP6	77 let	Vdova	58 let
KP7	82 let	Vdova	38 let
KP8	73 let	Vdova	48 let
KP9	75 let	Vdova	48 let
KP10	70 let	Vdaná	50 let
KP11	66 let	Vdaná	45 let

KP12	76 let	Vdova	49 let
KP13	70 let	Vdova	30 let
KP14	65 let	Vdaná	45 let

Tabulka č. 1: Zkrácená tabulka případů¹¹

3.1.3. Omezení studie

Možnosti získání vhodných případů omezovala pandemická situace, v níž se společnost v průběhu sběru dat nacházela. Ačkoliv byl konečný počet případů pro tvorbu teorie dostačující, jednalo se alespoň v počátcích výzkumu o určitou bariéru. Jako příklad lze uvést seniorku, která měla možnost přispět k nasycení kategorie zaměřené na disfunkční vztahy, avšak rozhovor odmítla z důvodu obav z nakažení nemocí COVID-19. Tento rozhovor se nemohl konat ani zprostředkovaně, neboť seniorka neuměla zacházet s moderními technologiemi. Při sběru prvních rozhovorů zároveň platila omezení pro kontakt s jedinci, kteří nebyli členové jedné domácnosti, stejně tak jako celorepublikový zákaz výjezdu z okresu, což výběr případů v počátcích výzkumu zúžilo.

Při realizaci sběru dat byla dále studie omezena nemožností zajistit rozhovor se seniorkami, které se nacházely v dlouhodobém vztahu bez manželského svazku. Všech 17 oslovených seniorek (včetně těch, které rozhovor odmítly), bylo vdaných či ovdovělých. Toto omezení nebylo dáno geografickou lokalitou, jelikož mnoho rozhovorů proběhlo v od sebe dostatečně vzdálených lokalitách. Přestože nebylo kritérium podoby vztahu pro účely výzkumu rozhodující, mohly rozhovory s takovými seniorkami přispět k dalšímu vývoji teorie.

3.1.4. Kontexty rozhovorů

Sběr dat probíhal na přání účastnic výzkumu většinou u nich doma, ačkoliv ve dvou případech se participantky cítily lépe, když navštívily ony mne.

---

¹¹ Rozšířená tabulka případů (tabulka č. 4) je součástí příloh této práce.

S výjimkou participantek č. 3, 12 a 13 rozhovory probíhaly pouze v přítomnosti nás dvou. Participantka č. 3 si přála mít v místnosti manžela, což ji při vyprávění činilo znatelně klidnější a participantky 12 a 13 byly sestry, které chtěly rozhovor poskytnout současně. Druhá osoba však občas vstupovala do rozhovoru, což mělo vliv na plynulost vyprávění. Participantka č. 3 se také v přítomnosti manžela očividně zdráhala sdělit některé informace, které se týkaly jeho osoby.

Výzkum byl vždy realizován na základě prokázání o bezinfekčnosti či očkování z mé strany, a to s ohledem na stávající pandemickou situaci. Po vzájemné domluvě jsem ve všech případech měla já i participantka nasazenou roušku či respirátor.

Před zahájením každého rozhovoru jsem dotazované seniorce prezentovala téma a cíl výzkumu. Zdůraznila jsem také relevanci jejího vyprávění se snahou získat co nejvíce důvěry z její strany. Po předložení těchto informací jsem na základě předem vypracovaného scénáře rozhovoru vyzvala seniorku k vyprávění o vlastním dlouhodobém vztahu. Výzva zněla následovně: „Mohla bych Vás poprosit, abyste mi vyprávěla od začátku až do dneška o Vašem dlouhodobém vztahu?“ V mnoha případech bylo zapotřebí na žádost seniorky dále ujasnit, o jakých oblastech mají vyprávět. V takovém případě jsem použila doplňující výzvu „Můžete začít od prvních vztahů, přejít k seznámení se s Vaším partnerem a následně k vyprávění o společném životě s Vaším partnerem či manželem.“

Snažila jsem se dodržet rozdělení narativního rozhovoru na fázi hlavního vyprávění a na fázi dotazovací. U některých participantek bylo toto rozdělení bezproblémové (např. KP5 či KP11), u méně mluvných seniorek (např. KP7 či KP13) jsem však doplňující otázky kladla v průběhu vyprávění, abych tím seniorku motivovala k dalšímu vyprávění.

Ačkoliv se nejednalo o rozhovor, jehož podstata spočívala v získání informací o subjektivních teoriích a znalostech daného tématu, mnohdy se seniorky k této formě vyprávění uchylovaly. Na výslednou teorii nemělo zakomponování těchto údajů vliv, neboť jsem při analýze striktně odlišovala žitou historii od dobových či současných názorů participantek. Ilustračním příkladem takového rozlišení mohou být úryvky z rozhovorů participantek č. 1 a 10.

„Většinou se hromadně ti mladí lidé snažili (a) i ta rodina se snažila pomoci jim nějaké to bydlení postavit.“ (KP1, 415)

„Potom třeba, když už jsme se vzali a stavěli, tak rodiče nás živili a pomáhali nám, protože tehdy já jsem měla 300 korun zálohy a třeba 600 korun vyúčtování.“ (KP10, 29)

Obě participantky vyprávějí o snaze rodiny pomoci partnerům při zařizování společného bydlení. U KP1 se však nejedná přímo o žitou historii, nýbrž o prostý popis tehdejší doby. Takovéto případy jsem obvykle řešila položením otázky typu „hovoříte o sobě?“ či „to se stalo vám?“

V průběhu vyprávění jsem si vedla terénní poznámky. Nejčastěji jsem si zaznamenávala milníky, které seniorka považovala za významné a dále věk či rok, v němž k významným životním událostem došlo. Také jsem si zaznamenávala oblasti, ve kterých se participantka z nějakého důvodu odmítla rozvykládat a k nimž jsem se v pozdější fázi rozhovoru vrátila. Všímal jsem si také chování seniorky a celkového prostředí, v němž jsem se nacházela.

Ukončení rozhovoru proběhlo vždy poté, co participantka shledala nevýznamným dodat jakoukoli novou informaci.

3.1.5. Otázka etiky

Všechny participantky byly před zahájením rozhovoru seznámeny s náležitostmi týkajícími se etické stránky rozhovoru. Před zahájením

rozhovorů jsem participantky vždy požádala o podpis předem připraveného formuláře se souhlasem o účasti na výzkumu. Ten obsahoval informace o hlavním cíli a relevanci výzkumu, údaje o mé osobě včetně studovaného oboru, informace o možnosti kdykoli z účasti na výzkumu odstoupit a v neposlední řadě informace ohledně anonymizace poskytnutých údajů. Stejně tak jsem participantky vždy seznámila s potřebou nahrávání rozhovoru, s čímž všechny souhlasily.

Na skutečnost, že veškeré údaje budou anonymizovány a přístup k nezakódovaným údajům budu mít pouze já, jsem participantky občas musela upozornit i v průběhu rozhovoru, a to především poté, co se zdráhaly údaje týkající se věku, jmen či názvů zmínit. Vždy jsem však upozornila i na to, že s čím se rozhodnou svěřit, je zcela jejich rozhodnutím.

3.2. Zpracování a interpretace dat

Po sběru dat a transkripci daného rozhovoru jsem přešla k fázi samotného zpracování údajů. Tato fáze se skládala z již zmíněného otevřeného, axiálního a selektivního kódování, jež napomohly k výsledné interpretaci dat.

Při otevřeném kódování je dle Strausse s Corbinovou (1999) důležité nejprve si konceptualizovat hrubé údaje. Konceptualizaci údajů jsem provedla rozborem jednotlivých odstavců, v nichž jsem vyhledávala konkrétní jevy. Neustálé porovnávání údajů a kladení si otázek posloužilo jako metoda pro vytvoření jednotlivých pojmů, které jsou základními jednotkami analýzy.

Vytvořené pojmy jsem následně začala porovnávat. Pokud se zdálo, že určité pojmy náležely stejnému jevu, pak jsem je seskupila do jedné specificky označené kategorie. Jako příklad lze uvést pojmy „společenské akce“, „sdílené zájmové kroužky“ či „jiné volnočasové aktivity“ (např. návštěva kina, procházky). Všechny tyto pojmy jsem seskupila do abstraktnější kategorie s názvem „sdílené aktivity“.

Během procesu kategorizace jsem zároveň vyhledávala vlastnosti, které kategoriím náležely. Postupnou analýzou jednotlivých rozhovorů jsem tyto vlastnosti mohla porovnávat mezi sebou a umístit je na určitou škálu, označovanou také jako dimenze vlastností. Tento krok je podle Strausse s Corbinovou (1999, s. 48) důležitý proto, že napomáhá kategorie dále rozvíjet a také vytvářet vztahy mezi kategoriemi, subkategoriemi a posléze i mezi hlavními kategoriemi. Při axiálním kódování umístění jevu na dimenzionální škále napomáhá také k pochopení kontextu jeho výskytu.

Ilustračním příkladem může být jev „konflikt“. Při analýze jsem zjistila, že seniorky hovoří o jediném typu konfliktu, a to slovním. Tento typ konfliktu měl v mnoha případech rozdílnou intenzitu, frekvenci výskytu, míru zvládnutí, délku a jeho původ (tj. oblast, čeho se konflikt týkal). Například z hlediska míry zvládnutí se konflikty vyskytovaly na škále „společně – nijak.“ Z hlediska intenzity se jednalo o škálu „klidný hovor – vysoce intenzivní hádka.“ Tuto škálu lze znázornit na úryvcích z rozhovorů č. 5 a 3, které se z hlediska intenzity konfliktů nacházely na opozitních stranách jedné škály.

Přestal třeba na mě mluvit a já už jsem věděla, že ho něco mrzí, že jsem (něco) udělala. Já povídám (...) „Řekneme si, že jsi udělal chybu ty nebo já, ale budeme dál mluvit.“ A on říká „Máš pravdu. Prdni na to. Co bylo, bylo.“ (KP5, 144)

No, u nás to bylo asi tak. Já sem řvala, šíleně, a můj se sebral a šel pryč. On mě nechal vždycky se jakože vyřádit. (KP13, 91)

Axiální kódování slouží k dalšímu uspořádání kategorií, a to na abstraktnější úrovni. Pro tuto fázi je důležité řídit se kódovacím paradigmatem, díky kterému můžeme jednotlivé kategorie zasadit mezi příčinné podmínky, jevy, kontext, intervenující podmínky, strategie jednání či interakcí a následky.

Graf č. 3: Paradigmatický model axiálního kódování

Určení jevů jsem již z velké části provedla ve fázi otevřeného kódování. Jevy označují ústřední myšlenky, ke kterým mají soubory zvládajících a ovládajících jednání nějaký vztah. Po určení jevů bylo však zapotřebí ptát se, co výskyt jevů zapříčinilo. Tímto způsobem byly určeny jednak příčinné podmínky a také jejich vlastnosti.

Následně bylo zapotřebí určit kontext, v němž se jevy vyskytovaly. Určením kontextu se dle Strausse a Corbinové (1999) snažíme identifikovat konkrétní soubory vlastností, které jevům náleží (s. 74). Dalším krokem bylo stanovení intervenujících podmínek, jež umožňovaly pochopit, co participantkám usnadňovalo či naopak znesnadňovalo použít strategie jednání v daném kontextu.

Určení samotných strategií jednání a interakcí bylo důležité nejen proto, že tento aspekt tvoří významnou složku budované teorie, ale také proto, že určení strategií jednání bylo jedním z cílů této práce. Strategie jednání v podstatě označují zamýšlenou reakci na jev či pokus o jeho zvládnutí. Posledním krokem axiálního kódování bylo vymezení následků, které se vyskytovaly na základě určitého jednání reagujícího na jev. Následky mohou být jak skutečné, tak potenciální a týkat se proto mohou jak současnosti, tak budoucnosti. V některých případech jsem následky zahrнула do podmínek výskytu jiného jevu, což je podle Strausse s Corbinovou (1999, s. 78) v této fázi analýzy obvyklé.

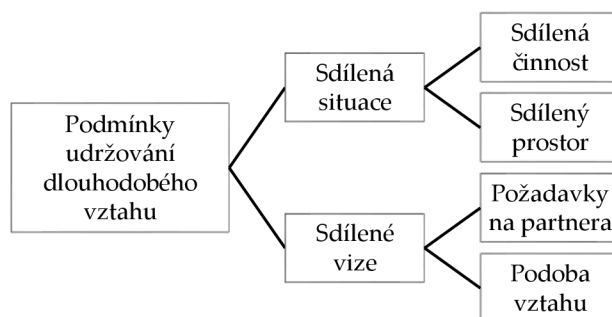
Tvorba konečného paradigmatického modelu nebyla lineárním procesem, neboť jsem jednotlivé kategorie při axiálním kódování často přepracovávala a nově označovala. Axiální fázi kódování jsem vyhodnotila za dokončenou poté, co byla dokončena tvorba paradigmatického modelu (viz tabulka č. 2).

Příčinné podmínky	Jev	Kontext	Intervenující podmínky	Strategie jednání a interakce	Následky
<ul style="list-style-type: none"> - Sdílená situace - Sdílené vize 	Vývoj vztahu	Sdílený život <ul style="list-style-type: none"> - Délka vztahu - Ekonomická situace - Intenzita vztahu 	<ul style="list-style-type: none"> - Pomoc rodiny - Plnění povinností 	Společné jednání <hr/> Záměrně samostatné jednání	Udržení dlouhodobého vztahu

Tabulka č. 2: Paradigmatický model výzkumu

3.2.1. Příčinné podmínky

Při axiálním kódování jsem jako příčinné podmínky výskytu hlavního jevu identifikovala sdílenou situaci a vizi partnerů. Oba tyto soubory podmínek vedly k navázání a udržení dlouhodobého vztahu. Podmínky jsem identifikovala pomocí vyhledávání slov "když," "protože," či "kvůli" a občas také systematickým vyhledáváním situací, které jevu (tj. udržování vztahu) předcházely. Tato metoda odpovídá způsobu stanovování příčinných podmínek dle Strausse a Corbinové (1999, s. 73).

Graf č. 4: Příčinné podmínky

Sdílenou situací rozumím sdílené činnosti a sdílený prostor podmiňující vývoj a udržení dlouhodobého vztahu seniorek. Sdílené činnosti obsahovaly jak péči o domácnost a rodinu, tak i sdílené volnočasové aktivity páru. Míra sdílených činností i prostoru vždy závisela na kontextu partnerského vztahu. Pokud např. pár potřeboval finančně zajistit domácnost a rodinu, mohl být donucen kvůli zvýšené pracovní aktivitě trávit spolu méně

času. Naopak u partnerů, kteří se již nacházeli v důchodovém věku, byla míra sdíleného prostoru i činností vyšší.

Podmínku sdíleného prostoru seniorky považovaly za významnou především ve fázi navazování vztahu a při udržování vztahu ve stáří. Jako příklad prvního z těchto případů lze uvést úryvek z rozhovoru č. 4, kdy se pár setkával na základě docházky na společné místo, či úryvek z rozhovoru č. 1, kdy spolu pár trávil volný čas za účelem bližšího seznámení.

(Manžela) jsem potkala v učení, protože (...) nás dávali (společně) do obchodu na praxi. To jsme tam šli třeba něco uklízet nebo doplňovat a tam jsme se poznali. To bylo také postupné, protože jsme se spíš vídali v tom obchodě. Potom třeba bývaly za nás čaje o půl paté (...), no a tak sem tam za mnou dojel, ale bylo to takové, že už tam cosi vzniká. (KP4, 34, 60)

S manželem jsme třeba chodili rok, než jsme se nějak blíže seznámili. To bylo jenom takové do kina, z kina, někde na procházku. (KP1, 192)

Význam sdílených činností a sdíleného prostoru ve stáří lze znázornit na úryvku z rozhovoru č. 13.

Když už pak byl (manžel) nemocný, tak už nic nedělal. To už jsme dva roky byli spolem pořád. Denně jsme chodili na procházky. (...) Byli jsme prostě pořád spolem. (KP13, 274)

Sílené vize páru jsou kategorií obsahující jednak sdílená očekávání či požadavky a dále společný náhled na podobu partnerského vztahu. Naplnění očekávání v rané etapě vztahu se nejčastěji týkalo vzájemné fyzické, schopnostní či povahové atraktivity (např. u KP5 a KP12) a dále sdílených morálních a rodinných hodnot (např. u KP8 a KP14).

Myslím jsem se mu zalíbila, protože jsem uměla zpívat. (...) A on byl tak pěkný chlap. Kdo by ho nechtěl, takého pěkného. A hodného, pracovitého. (...) Vždycky ty moje kamarádky říkaly „všecko ti podělá, co chceš.“ A já říkám „tož měly jste se dívat, který je hodný.“ (KP5, 8, 23)

(Zaujalo mě, že) uměl tancovat. Já sem mu aj říkala „kdybys neuměl tancovat, to, co jsme se tehdy učili tančit, tak bych myslím s ním ani moc ne to-.“ (KP12, 17)

Ta (dlouhodobost vztahu) je tím, že jsme si slíbili, že až do naší smrti jednoho z nás všechno dobré aj zlé společně budeme sdílet. (...) Prostě my jsme byli vychovaní ve víře a podle té víry jsme žili. Že když jsme někde šli, tak jsme šli společně. Nebo on do hospody nechodil, prostě on byl hrozně hodný. (KP8, 105, 120)

Chodili jsme na výlety, vlakem jsme jezdili po celé republice, buď sami nebo s děckama (ze skautu), rádi jsme chodili do přírody- (...) já si myslím, že už bych nikoho takového nenašla. Protože já mám dost vysoké požadavky. Co se týče těch morálních hodnot. A v podobném duchu, jaké jsme měli názory a ideály, jsme se snažili vychovat naše děti. (KP14, 246)

Sdílená očekávání v průběhu střední a pozdější dospělosti se pak více týkala společné vize ohledně zajišťování rodiny a domácnosti. V pozdní etapě vztahu od sebe partneři nejčastěji očekávali plnění vzájemných potřeb.

Manžel jezdil s kamionem do Ruska několik roků. A to jsem na to (doma) byla sama. A všechno se zoládlo. Zas to bylo jeho povolání. Dobrá každá koruna. (KP10, 254)

Já jsem vlastně byla na operaci (...), aj na ozařování a on pro mňa každý týden jezdil a v pondělí zase mě vozil ke (spolubydlící). No a za 8 měsíců mně zemřel. Když jsem ho nejvíce potřebovala. (KP7, 166)

Druhou komponentou sdílené vize byla sdílená představa o podobě vztahu. Podobou vztahu rozumím sdílené vize o určitých krocích a o rychlosti jejich podnikání. Také sem patří vzájemná exkluzivita partnerů, která byla pro udržení vztahu ve všech případech ústřední.

Manžel, (když byl na vojně), neměl mezi tím žádné jiné známosti. A věděl taky, že jsem žádnou jinou takovou vážnou známost neměla. Že to bylo takové oboustranné. A k tomu, že chceme děti, jsme došli samozřejmě společně. Vždycky jsem chtěla mnět děcka, no a manžel taky. (KP1, 233)

3.2.2. Jev: Vývoj dlouhodobého vztahu

Ústřední myšlenkou, ke které se vztahovaly všechny komponenty paradigmatického modelu, byl vývoj partnerského vztahu. Tento jev je souhrnným označením pro procesy, které vedly ženy napříč partnerskou dráhou k určitým způsobům jednání, a to za účelem zajištění stability vztahu.

Procesy vývoje vztahu se projevovaly ve dvou podobách. Prvním z nich bylo zajišťování stability vztahu (či alespoň snaha o jeho zajištění) a později také zajišťování stability rodiny a společné domácnosti. Stabilitou myslím stav co nejmenšího počtu možných konfliktních situací mezi partnery. Konfliktní situace bývaly nejčastěji způsobeny názorovými neshodami partnerů, ale mohly být také vyvolány v návaznosti na kontext udržovaného vztahu (historická doba, finanční situace páru apod). Příkladem mohou být úryvky z rozhovorů č. 7 a 1. V prvním případě ke konfliktu došlo v důsledku vlastních akcí jednoho z partnerů, kdežto konflikt u druhého příkladu vyvolala okolnost (kariérní růst muže). Na příkladu č. 2 (KP1) lze vyzorovat situaci, kdy pár konflikt překonal za účelem udržení stability rodinného prostředí.

On chodil velice na fotbal a vždycky došli s partou sem z toho fotbalu a mosela jsem jich (obsloužit) a něco jim dat jíst (...). A potom jsem mu nadala, že to dotahl dom a... tož furt neco bylo, ale (smích) všechno se urovnalo. (KP7, 250)

Poměrně závažný problém byl v našem manželství (nastal), když byl manželovi nabízen služební postup vzhledem k jeho zaměstnání. Přemlouvali ho, aby přešel pracovat do krajského města. Ale mělo to z mého pohledu jeden zádrhel, že bychom se museli přestěhovat do toho města, aby byl neustále k dispozici. A tehdy v té době jsme měli už postavený dům, dětem se do města jít bydlet nechtělo, protože tady měli kamarády. (...) No tak asi nakonec uznal- nebo měl rodinu i mě přece jenom víc rád, jak to zaměstnání. Že od toho teda upustil. (KP1, 1150, 1207)

Konflikty se vyskytovaly výhradně ve formě slovních argumentů. Frekvence výskytu takovýchto konfliktů se pohybovala v rozmezí nízkého až občasného výskytu a s nízkou (klidná komunikace) až vysokou intenzitou (ječení, pláč). Nejčastější formou hádek byla málo intenzivní hádka s občasným výskytem.

Že muž je blbec, to (říct) u nás to neexistovalo. My jsme třeba něco řešili, (...) já sem zdvihla hlas, „ale neotravuj“, ale nikdy to nebylo tak, že jsme se pohádali a nemluvíli spolem. (...) V klidu se to vysvětlilo. (KP4, 2, 140)

Strategie, které seniorky pro předcházení konfliktním situacím využívaly, více rozeberu v kapitole 3.2.5. Význam zajišťování stability vztahu pro jeho vztahu lze uvést na příkladech rozhovorů KP4 a KP1.

Moje dcera, ta vždycky říkala, že jsme žili v harmonii, ona ani neví, že bychom se hádali nebo nadávali si. (...) Aj jsem nechtěla, protože jsem si říkala, (že) když mu (něco) řeknu a začneme se hádat, tak ho ztratím. A on si asi možná myslel to samé. (KP4, 126)

Já jsem byla spokojená. Protože manžel byl vždycky takový ohleduplný, a když mohl nebo byl doma, tak nikdy neseseděl a nehleděl na televizi, že já jsem měla všechno na starosti. Hleděli jsme si vyhovět, aby to všechno bylo pokud možno co nejpříjemnější z obou dvou stran. (...) Napřed byly děcka malé a člověk se staral o pleny a o takové, až byly starší, snažili jsme se, aby děcka měly napsané úlohy, aby se dobře naučily, aby to měly všechno v pořádku ve škole (...) a (taky) jsme se snažili, aby bylo na všechno dost peněz. (KP1, 543, 559)

Druhý proces lze označit za sdílené životní změny týkající se proměny poměrů rodinného, finančního či jiného charakteru. Za tyto změny seniorky nejčastěji považovaly samotný vstup do vztahu, změnu rodinného stavu, pořízení si potomků, odchod dětí z domova a v některých případech také odchod do důchodu. V souvislosti s kontextem případu zde některé seniorky zařadily také nástup do zaměstnání a zvýšenou pracovní aktivitu.

Pokud byla například příčinnou podmínkou společná vize o pořízení si potomka, pak konkrétním projevem bylo samotné pořízení si potomka, které si jakožto určitá životní změna vyžadovala nové strategie jednání, a to konkrétně ve prospěch zabezpečení nově vzniklé rodiny.

Vždycky jsem chtěla děcka. (...) Třebas jsme si plánovali, že až si to trošku pořídíme aspoň zhruba ty větší položky do domu, (...) už bych potom mohla být chvílku doma. (...) Pak jsem byla doma s děckama (a) nechodila jsem do práce.“ (KP1, 423, 552)

3.2.3. Kontext: sdílený život

Při určování kontextu jakožto souboru podmínek a vlastností hlavního jevu jsem vymezila 3 hlavní kategorie. První kategorií byla délka vztahu a s ní

spojené typy tranzitních životních momentů, které pár sdílel. Druhá kategorie obsahovala ekonomickou situaci páru, která se často vázala na konkrétní etapu životní dráhy. Poslední kategorií byla míra intenzity vztahu. Tyto tři kategorie se vyskytovaly navzájem, jak dále ukážu na příkladech úryvků z rozhovorů.

Délka dlouhodobého vztahu se v souvislosti s nejkratším a nejdelším trváním vztahu pohybovala mezi 30 až 60 lety. Nejkratší trvání měl vztah KP13, který po 30 letech skončil v důsledku náhlé smrti partnera. Nejdéle trvající vztah se vyskytl u participantky KP5, kde vztah trval rovných 60 let. Určením této dimenze jsem tedy zároveň určila biografický čas tak, jak jej definovaly Hašková s Dudovou (2014).

Zasazením vztahu do tohoto biografického času a jeho porovnáním s věkem participantek vyšlo najevo, že participantky ve vztahu vždy strávily více než polovinu svého života. Jedinou výjimkou byla zmiňovaná participantka KP13, kdy byl společný život ukončen předčasně v důsledku intervenující podmínky.

Významnou vlastností biografického času byly věkově specifické typy tranzitních životních momentů, které se napříč touto dimenzí v partnerských drahách vyskytovaly. Tranzitními momenty rozumím takové jevy, které redefinovaly dosavadní podobu vztahu, a které vyžadovaly užití nových strategií jednání pro jeho udržení. Při axiálním kódování jsem identifikovala tři takové zásadní momenty: 1) změna rodinného stavu, 2) založení rodiny a společné domácnosti a 3) odchod dětí z domu či jejich osamostatnění se. Identifikaci jednotlivých momentů usnadnily samotné seniorky, které při rozhovorech tyto momenty často využívaly jako orientační body v partnerské dráze. Tyto tranzitní momenty z hlediska věku participantek nejčastěji odpovídaly období adolescence, období rané dospělosti a období stáří tak, jak bylo definováno v teoretické části této práce.

Zmíněné tranzitní momenty rozdělovaly partnerskou dráhu na čtyři etapy, a to na 1) etapu před změnou rodinného stavu, 2) etapu po změně rodinného stavu, 3) období péče o rodinu a domácnost a 4) období po odchodu či osamostatnění se vlastních dětí.

Graf č. 5: Sdílené tranzitní momenty vztahu

Následující úryvky z rozhovorů znázorňují tyto tři typy sdílených tranzitních momentů. Délka, po které se tyto momenty ve vztazích vyskytovaly, byla vždy individuální, nicméně docházelo k nim vždy v podobném věkovém rozmezí.

Brát jsme se nemuseli z důvodu toho, že jsme třeba čekali potomka nebo tak, no ale prostě když už dva roky spolu chodíte, nebo už teda delší dobu, tak ono to tak už automaticky z toho třeba vyplývá, jestli je to vážné, chcete spolu chodit dál- prostě bylo to oboustranné rozhodnutí, no tak to k tomu pomalu směřovalo, k té svatbě. (...) Potom jsme začali stavět barák a dcera se narodila dá se říct do roka. (KP1, 246, 399)

Seznámili jsme se a za rok jsme se brali. Chtěli jsme být spolu a prostě syn už byl na cestě. Tak se nedalo nic dělat. (...). Museli jsme se (s manželem) střídat na směny, abychom mohli syna opatrovat. A i děda nám ho hlídával. Bývali jsme u mojich rodičů čtyři roky, protože jsme neměli kde, a potom (...) jsme koupili tento domeček. Manželův tatka byl malíř, tak nám to vymaloval a pak jsme to slepili dohromady a povypůjčovali si (od rodiny) peníze. (KP3, 183)

Včil se mně zdá, že když ty děcka odešly a už mají svoje rodiny, tak že už zase táhneme víc k sobě a jeden bez druhého už bychom nebyli. Třeba když jedeme k doktorovi, tak vždycky jeden ten druhý (jde) s ním. (KP4, 145)

V prvním úryvku partneri uzavřeli manželský svazek, což pár motivovalo pořídit si potomka a postavit si společný dům. Druhý úryvek znázorňuje období, kdy si pár založil společnou rodinu a domácnost, pro jejíž

zajištění musel nově činit kroky jako půjčení si peněz či hledání pomoci u rodiny. V úryvku znázorňující období společně tráveného důchodu se děti páru osamostatnily, čímž vznikl větší prostor pro společné trávení času a pro větší vzájemnou potřebu partnerů.

Při určování tranzitních momentů jsem také vytvořila jednu pomocnou kategorii, která měla s udržováním vztahu méně přímou spojitost, ale která poskytla významné informace o tom, jakým způsobem seniorky svůj dlouhodobý vztah interpretovaly. Touto pomyslnou čtvrtou etapou byl odchod dlouhodobého partnera. Důvodem k nezařazení této etapy do hlavních tranzitních momentů je jednak fakt, že tento moment seniorky nesdílely se svým partnerem, a také se tato etapa netýkala všech participantek, neboť zhruba polovina z nich se stále nachází v manželském svazku.

Druhá kategorie, ekonomická situace páru, se vyskytovala ve dvou opozitních podobách; jednalo se o finanční nedostatek a finanční dostatek. Zatímco finanční nedostatek byl typický pro ranou fázi vztahu, v důchodovém věku byly všechny páry dostatečně finančně zajištěny. Obě tyto situace lze uvést na příkladu rozhovoru č. 8. Udržování vztahu v období dospělosti participantka charakterizuje udržováním rodinné stability.

To bych nechtěla (znovu) vůbec zažít. Dcera měla 3 roky, když se narodil syn a (...) měli jsme novomanželskou půjčku z podniků. Každý rok jsme ještě z té jedné výplaty posílali na tu půjčku a teď jsme měli z toho čtyř, pětičlenná rodina žít. Takže manžel dělával přesčasy, abychom (to zvládli). Já, když jsem nastoupila do práce, tak jsem si neměla ani pomalu co obléct. (...) Potom, až jsem začala chodit do práce a děcka teda do školky a do školy, tak už přeci byly dvě výplaty, už to bylo lepší (smích). Co teda nelituju peněz ani ničeho, že jsme cestovali. My jsme každý rok museli někde jet. (Když) jsem šla už do důchodu, tak jsme měli dva důchody, že jo, takže se dalo z toho ušetřit. (KP8, 64, 185)

V úryvku lze identifikovat také třetí kategorii kontextu, kterou je intenzita udržování vztahu, jež byla nejčastěji charakterizována společným trávením času. Evidentní je pokles intenzity udržování vztahu na úkor

udržování rodiny a domácnosti. Tento pokles se vyskytoval u všech případů. Intenzita vztahu opět narůstala poté, co u páru nastal tranzitní moment odchodu dětí z domova. Jako příklad lze uvést úryvek z rozhovoru č. 14.

Samozřejmě na začátku jsme si mysleli, že každá hodina strávená jeden bez druhého je úplně strašný problém. (...) Ale samozřejmě potom jsme dovedli být jeden bez druhého. (...) Manžel pracoval nejdřív na Slovensku a já jsem byla doma, protože syn byl hodně nemocný. Až druhý syn mohl jít do školky, šla jsem do práce. (...) Ale těšili jsme se na sebe, když jsme došli z práce. A teďka hledáme hlavně to společné trávení času. Protože už máme velké děti a můžeme si dovolit jezdit sami kam chceme. Prostě si něco usmyslíme v neděli odpoledne a jedeme. Nejsme ničím vázaní. (KP14, 86, 181)

U komunikační partnerky č. 13 jsem vypožorovala situaci, kdy nárůst intenzity nastal ještě před odchodem dětí z domu. Tato situace však nastala v důsledku intervenující podmínky, jíž byla chronická nemoc partnera a vidina jeho blízkého odchodu.

Rok a půl jsem byla doma, když můj potom onemocněl, takže jsem zas byla ráda, že jsem byla s ním, než potom umřel. (KP13, 45)

Výjimku popsaného vývoje tvořil pouze případ KP6. V důsledku působení intervenujících podmínek vztah v pozdější etapě na vyšší intenzitě nezískal. Lze tedy říci, že po období stagnace nabudou dlouhodobé vztahy opět na intenzitě, ne však výlučně.

3.2.4. Intervenující podmínky

Intervenující podmínky, které ženy napříč vztahem nutily jednat určitými způsoby (viz 3.4.5.), jsem během procesu kódování rozdělila do dvou hlavních skupin. První z nich byla pomoc rodiny, která obsahovala pomoc materiální, fyzickou, psychickou a finanční. Pokud byli rodiče partnerů ochotni pomoci, bylo páru umožněno uskutečnit preferované kroky (např. zajistit si společné bydlení, uspořít si peníze či chodit do zaměstnání).

Mamka hodně pomáhala. (...) Z 10 roků jsme tam bývali, než ty děcka malé vyrostly. (...) Když byla dcera malá, tak stařka došly, mamka jim dala dceru do kočára a oni šly do lesa a my jsme jeli autobusem a už jsem viděla, jak prosvítá červený kočár, stařka už jely dom. Už věděly, že jdu z práce. Takže všelijak se to dělalo.“ (KP13, 53)

Potom, když už jsme se vzali a stavěli, tak rodiče nás živili, pomáhali nám, protože já jsem tehdy měla 300 korun zálohy a třeba 600 korun vyúčtování a můj měl třeba 400 zálohy a 800 vyúčtování. Tak nás naši živili. (...) Jak jsme stavěli, neměla jsem ani na kozačky. Mně zůstalo z výplaty 100 (korun). A taťka můj povídá „na, já ti tu stokorunu dám, běž si nějaké koupit.“ (KP10, 29, 102)

Druhou intervenující podmínkou byly povinnosti a jejich plnění. Povinnosti se nejčastěji projevovaly v podobě prací a očekávání daných dobovým kontextem.

Do očekávání daných dobovým kontextem lze zařadit jednak povinnosti dané politicko-historickým kontextem doby (např. odchod na vojnu) a dále očekávání daná společenskými a kulturními normami (např. nezdržování se s přítelem přes noc, vstup do manželského svazku při početí dítěte, udržování rodiny řešením krizí a konfliktů z důvodu společenské stigmatizace rozvodu apod.) Společenské a kulturní normy nejčastěji ztělesňovali rodiče, kteří se aktivně snažili zajišťovat, aby se jejich dcera dle očekávaných norem chovala.

To jsem se musela vdávat. To byl (jinak) velký hřích, vyvrhel rodiny! (...) Já si třebas vzpomínám, jak maminka říká „no, už jsi vdaná. Máš chlapa, tady máš košile, žehli jich.“ (KP6, 178, 507)

My jsme tady metali po těch čajích, po těch hospodách, kolem dokolečka. To jsme nesměli přes pole, to ještě jako tajně, to mamka nemohla vědět, že dem do města. (...) Jakože to bylo takové, že slušná holka přes pole nechodí. My jsme stejně chodili. My jsme utekli. Jako zalhali. To jsme taky uměli, lhát dobře (smích). (KP11, 244)

Částečně jsem se brali, že jsme museli. Jenže říkám, to tak tehdy bylo. Já už sem měla vlastně 20 a to už jsem byla z kamarádek nejstarší. Takže to už bylo, abych nezůstala na ocet. (...) A (nám to vydrželo spolu dlouho) proto, že jsme byli tak vedení. Naši se taky sem tam hádali, ale dřív, kdo byl rozvedený, tak na něho každý hleděl „ježiš, ona je rozvedená.“ Za komunistů byl jiný život. (KP13, 14, 111)

Hojně zastoupenou povinností v této kategorii byl odchod muže na vojnu, jež byla v průběhu 20. století povinná alespoň na 2 roky. Pokud pár chtěl vztah v tomto období udržet a posunout jej do další etapy, musel jednat společně (např. navštěvovat se či psát si dopisy). Také do tohoto jednání občas

zasahovali rodiče. Plnění očekávání daných společenskými normami a politicko-historickým kontextem se tedy při udržování vztahu mohlo vyskytovat společně.

Když byl na vojně, (...) naši mě nechtěli pustit. „Ke kasárnám chodí jenom flandry, co bych tam dělala.“ No tož potom rodiče (manžela) jich přemluvili, tož jsem byla na přísaze. To mně bylo 20 a něco. (...) To nebylo tak jak včil, třeba se potkají na zábavě, vystřídáš ze třech kluků, kdepak. To bylo tehdy přísné. (KP10, 205)

Jemu se studia nepodařily dokončit a musel jít na vojnu, takže jsme spolu chodili skoro 5 roků, než jsme se vzali. (...) No a psali jsme si. Nebyly žádné mobily, každý druhý den jsme si napsali dopis, on mně, já jemu, pak jsme je měli dlouho schované. (KP14, 26)

Výrazným faktorem ovlivňující jednání partnerů bylo početí dítěte mimo manželský svazek. Vstup do manželství po neplánovaném početí se vyskytnul u poloviny participantek. Z rozhovorů vyplynulo, že k nechtěnému početí často vedla nemožnost zajištění antikoncepce.

Tehdy ještě ani takové té (...) antikoncepce tolik (nebylo), když my jsme byli mladí, to spíš bylo opravdu, že prostě každý měl jedno (dítě) a pak třeba už byl opatrnější v tom vztahu. Každý možná nějaké to poučení někde slyšel nebo sehnal, (...) jediné prostě (smích) přerušeny styk. Protože říkám, jiné ani takové (možnosti) nebyly. (KP1, 429)

Druhým typem povinností ovlivňující strategie jednání byly práce. Ty obsahovaly jednak práce domácí, včetně péče o děti, a dále chození do zaměstnání. Práce byla přínosnou podmínkou pro zajištění finanční stability rodiny a domácnosti, zároveň však také zabraňovala páru trávit společně více času. Míra pracovních povinností závisela na kontextu případu (viz 3.4.3.) K tomu, aby se byl pár schopen s touto intervenující podmínkou vypořádat, muselo podle seniorek dojít ke společnému jednání v podobě rozdělení rolí v domácnosti a k vyšší pracovní aktivitě muže.

Manžel šel jezdit na doly s autem, takže byl pořád pryč (smích), ale zase se to potřebovalo kvůli těm penězům. Takže ten cestoval, tak pořád byl pryč. (...) Teďka jsem neuměla vařit, protože do té doby sem se o to absolutně nezajímala. Učila jsem se vařit za pochodu (smích). A potom jsem začala strašně hubnout, protože celý den nebyl čas

jako na jídlo, že, ty děti... Teď jsem prala plínky na dvoře ... a zvládlo se to. (KP11, 33, 284)

Na způsoby jednání páru měl opět podíl historický kontext doby, kdy dle seniorek tehdejší legislativa povolovala ženám nedostatečně dlouhou rodičovskou dovolenou s nedostačujícími dávkami. Ženy v důsledku toho musely volit takové strategie, které jim umožňovaly zajistit jak péči o děti a o domácnost, tak chození do zaměstnání.

My jsme na mateřské měly být půl roka, jenomže jsme musely být už měsíc před tou mateřskou (doma) dřív, takže nám toho moc neostávalo. Měla jsem 400 korun, co to bylo, nic. (...) Potom jsem myslela, že mně vezmou syna do školky. No a zas mně ho nevzali. Protože to tam brali první, co sů komunisti. Víš, tak to bylo! Děcka první takových- no. (...) Tož víš, jak já jsem chodila do toho pole? Tu byla sedánka na kole, na zadu byl nosič. Tu seděl jeden, na předu druhý, v jedné kabeli jsem měla jídla pro nich a v druhé jsem měla punčocháče. (KP9, 106, 144)

3.2.5. Strategie jednání

Během procesu axiálního kódování jsem vymezila dvě základní kategorie jednání, a to jednání společné a záměrně samostatné.

Společné jednání označuje strategie užívané oběma partnery při výskytu různých jevů ve vztahu. S ohledem na příslušný kontext oba partneři vyhodnotí, že je potřeba jevu čelit společně a v závislosti na intervenujících podmínkách poté zvolí konkrétní strategii jednání. Příkladem může být jev *životní změna*. Konkrétní podobou tohoto jevu v rané etapě vztahu mohlo být početí dítěte či uzavření manželského svazku. Reakcí obou partnerů na tyto změny bylo zajištění společného bydlení, a to sestěhováním se k rodičům či postavením si vlastního rodinného domu.

Malý se nám narodil na podzim, pak jsem za rok otěhotněla, a to jsme začínali stavět. Zbořili jsme půlku domu, žádné velké finance, ale tak tehdy byla půjčka sto tisíc, za kterou jsme postavili dům, všechno, aj s vybavením. (KP11, 18)

Další strategií vypořádávání se s těmito životními změnami bylo společné šetření peněz či jiné způsoby společného zajišťování financí.

Já jsem mohla být do dvou roků doma. Jenomže jsme potřebovali peníze. (...) Když jsme se sem dostěhovali, tož jsme (...) začali stavět bez koruny, no však to tak aj vypadá. Obývák a televizi jsme si koupili na tu novomanželskou půjčku. (...) Tož jsme to tak lepili jak vlaštovka tady. (KP9, 125, 221)

Když manžel došel z muziky, tož on dostal zaplacenou nějakou tu stovku, (...) tož on vždycky v noci došel, zaklepal na mě a dal mně peníze na stůl. Já jsem mu poděkovala a on byl zas rád, že to uznám. (KP5, 80)

Velkou roli při společném jednání seniorky připisovaly důvěře mezi sebou a svým partnerem.

Manžel mně nikdy nevyčítal, že jsem si koupila několikatery boty. Nebo šaty. (...) Protože on dobře věděl, že já jsem vždycky jako s tím, co jsme měli, dokázala, když to tak řeknu, zázraky. (KP14, 145)

Ale to mě nejvíc těšilo, že on mně tak věřil, že já mu o všech penězích řeknu. (KP5, 150)

Finanční nedostatek, který se vyskytoval především při zařizování společného bydlení, řešila vleká část párů využitím možnosti tzv. novomanželské půjčky, kterou v té době zaměstnavatelé nabízeli. Pokud byla páru ochotna pomoci rodina, hledali partneři finanční pomoc u nich.

Něco jsme měli našetřené, když jsme bydleli u našich. Tak jsme hodně ušetřili, protože moc věcí jsme si brali od nich, jako na jídlo. (...) A sestra byla svobodná dlouho, tak ta měla nějaké peníze našetřené, ta nám půjčila. (...) A manželův brácha taky byl svobodný (...), tak ten nám taky půjčil. (KP3, 251)

Překonání finančního nedostatku páry spatřovaly ve vysoké pracovní aktivitě muže. Pokud nastal případ, že muž pracoval na dlouhé směny nebo kvůli zaměstnání musel podniknout delší pracovní výjezd, nezazlivaly ženy muži jeho nepřítomnost. Naopak byly rády, že svou rodinu finančně zajišťuje. Aby byl vztah i přes tuto těžkost udržitelný, musel tedy pár sdílet společnou vizi o zajišťování domácnosti. Ženy také dobrovolně plnily specifické úkony, na které mužům nezbýval kvůli pracovnímu vysílení čas. V důsledku toho docházelo k samostatnému jednání partnerů, které však bylo záměrné, neboť bylo založené na jejich společné dohodě.

Když nebyl doma, tak sem po něm nemohla chtít, aby mě hlídal děcka. Když dělal přesčas třeba. (...) Já jsem byla doma s děckama, nechodila jsem do práce, tak (...) když děcko řvalo, tak manžel si šel třeba lehnout do obývoáku, aby se trochu prospal, protože on musel být do práce trochu odpočínutý. Já už jsem to doma nějak překlepala. (KP1, 547)

Já jsem pak přešla dělat tady do obce do cukrárny, aby ty děcka nebyly tak samy, když (manžel) jezdil na směny (s kamionem) (...) On byl pryč, dojel dom a už se zase chystal, tak co šlo a mohla jsem dělat jsem dělala, a co nešlo, to se odkládalo. (KP11, 51, 173)

Po odchodu dětí z domu byly páry nejen více finančně stabilní, ale měly také díky této stabilitě větší možnost cestovat či společně jiným způsobem trávit volný čas. Tato strategie udržování vztahu byla především ve stáří pro participantky velmi důležitá.

My jsme každý rok museli někde jet. Jako nemuseli, ale jeli. Každý rok. Dvakrát jsme byli v Turecku, dvakrát ve Španělsku, v Izraeli, v Itálii, třikrát v Chorvatsku (...) (KP8, 188)

Dneska jsme na tom (finančně) dobře. (...) Teď už jsme mohli často navštívit hodně cizích zemí, kde jsme se podívali. Láska k té přírodě a vůbec k tomu cestování nás neopustila nikdy. (KP14, 50, 267)

V této etapě vztahu seniorky za nejčastější způsoby společného trávení času kromě cestování považovaly také chození na procházky či společné práce v domácnosti. Obvyklé bylo také prosté trávení společného času bez jakékoli specifické aktivity.

Ráno vstaneme, posnídáme, jdeme něco dělat nebo jedeme do vinohradu a včil teda tu babku opatrujeme a zas dojedeme a něco se doma podělá, (také) vnoučátka opatrujeme... (KP4, 202)

Vstáváme většinou zároveň, snídáme spolu, jdeme za vnučkou, a když nejdeme, tak si dáme kafe, (...) on jde navrch na fotbal a já se dívám tady, na co chcu. Ale jinak jsme spolem pořád, když nejde (muž) někam pomoci, jako třeba příbuzným. (...) Teď jsme sadili česnek poprvé v životě. My se tak bavíme, tady třeba luštíme křížovky. (KP11, 489, 512)

Z rozhovorů také vyplynulo, že dalším důležitým aspektem trávení společného času je naplňování vzájemných potřeb (psychická podpora, vzájemná pomoc, doprovázení se do nemocnice atp.)

Mojeho jsem nechtěla zbudit, ale potom jsem ho teda (zbudila) a řekla, že mně je strašně zle, mně tak nikdy nebylo, já asi umírám. Manžel říká „co mám dělat, já zavolám dceři.“ Říkám „zavolej rychlou.“ Tož on to chtěl vytočit, jenomže asi vynervovaný, tak já jsem vzala mobil a mně se to podařilo hned, tak ta rychlá dojela a odvezla (mě). (...) Mojému teda řekli, že ať je ve spojení, že pro mě dojede. (...) Tak se podporujeme. Jednů je mně zle, jednů jemu...“ (KP10, 178, 148)

V průběhu celého vztahu se vyskytovala jedna strategie, kterou bylo společné řešení krizí a konfliktů. Této kategorii seniorky v rozhovorech věnovaly spoustu času. Strategiemi užitými pro společné řešení krizí a konfliktů se páry snažily zajišťovat stabilitu vztahu a rodinného prostředí. Seniorky považovaly řešení společných krizí a konfliktů pro udržení vztahu za zásadní.

EK: Čemu připisujete, že vám to vydrželo tak dlouho? KP9: Tož musí člověk ustoupit jeden druhému. Nemůže furt jenom jeden si všechno prosazovat, že? To já si myslím, že to je tím. (KP9, 193)

Vždycky společně. Společně jsme se museli dohodnout, co a jak (...) My jsme si to vždycky vyříkali. (KP5, 138)

V rozhovorech se vyskytovalo několik strategií, kterými pár konfliktní situace řešil. Nejčastějším z těchto způsobů byla společná komunikace. Na základě komunikace pak často došlo k uznání vlastní chyby, což vedlo k deeskalaci konfliktu.

Když je nějaká taková nepříjemnost, což se stává, tak je to opravdu nejlepší si to hned vyřikat, netutlat nic v sobě, vyřikat si to narovinu a je to okay, ale potom, když v sobě něco dusíš, tak to ještě narůstá a teď se začnou na to nabalovat kraviný všelijaký a z nějaké maličkosti je ohromný problém. (KP2, 486)

Stalo se třeba, že jsme spolu celý den dokázali nemluvit, ale většinou (...) kdo ten konflikt způsobil, tak si uvědomil, že třeba přepískl a přišel za tím druhým a řekl „promiň, nemyslel jsem to tak.“ Nebo „nemyslela jsem to tak.“ (KP14, 157)

Dalším obdobným řešením konfliktů na základě komunikace byl vzájemný kompromis.

Asi je to (udržení vztahu) dáno tím, jak ustoupneme jeden druhému. (KP10, 108)

U disfunkčního vztahu (KP6) se objevil pouze jeden způsob řešení konfliktů, a tím byly společné sexuální aktivity.

Hádky dojdou v manželství, ano. A jak se říká, postel všechno spraví. Tu tu tu, ňu ňu ňu, dobrý. (KP6, 529)

Z výše uvedených příkladů jednání vyplývá, že intencionalita společného užívání strategií jednání je vysoká. Neexistenci subkategorie „nucené společné jednání“ lze vysvětlit tím, že u funkčních vztahů nebyl tento typ jednání v žádném případě použit.

Druhým typem jednání, které již bylo zmíněno, je jednání záměrně samostatné. Partneři v tomto případě určité činnosti napříč partnerskou dráhou vykonávali samostatně, avšak činili tomu tak po vzájemné dohodě. K samostatnému jednání byl pár donucen okolnostmi životní situace (např. finanční nedostatek či pořízení si dítěte).

Nejvíce byl tento typ jednání patrný v provozování činností, jimiž pár zajišťoval domácnost a rodinu. Strategií udržení vztahu zde bylo záměrné rozdělení rolí. Ve všech případech měli partneři rozdělené činnosti podobným způsobem. Ženy zůstávaly samy doma s dětmi a zastávaly domácí práce jako je vaření, úklid domu, starost o peníze či starost o domácí a hospodářská zvířata. Tato práce na ně spadala i v případě, že chodily do zaměstnání. Muži naopak velkou část dne trávili v práci, popřípadě trávili volný čas údržbou domu a zahrady. Žena důvěřovala muži, že rodinu finančně zajistí a muž věřil, že žena zajistí péči o děti a domácnost. I přesto, že spolu pár po většinu dne (či týdne)¹² nebyl schopen trávit společný čas, budoval si tímto způsobem vzájemnou důvěru.

Většinou na mě byla starost o ty děti, o tu domácnost. On samozřejmě nevařil (...). Myslím si, že by buchty i zoládl, akorát, že to máme tak nějak rozdělené. On se stará o ten sklep, půdu, zahradu, takové věci, já třeba zase nevím, co bych dělala s pokaženým kotlem. Jako nemusím zase umět všechno. Ale nasekat nějaké dřevo nebo poryt

---

¹² V případě delších pracovních výjezdů muže.

zahrádku, (...) něco zašroubovat, něco zatlouct nebo vymalovat a takové věci, tak to ne. Na mě většinou zbylo to prádlo, vaření, žehlení, úklid. (KP14, 105, 278)

Jelikož však rozhodnutí o tomto jednání bylo vzájemné, docházelo i k případům, že si žena s mužem činnosti vyměnila. Tato výměna rolí závisela na kontextu situace. Například participantka KP9 popisovala své činnosti v souladu s ostatními ženami, nicméně když byla pracovníčně vytížená a nemohla své všední činnosti vykonávat, zastal se jich její manžel.

Já jsem si vozila děcka do práce. Potom jsem chodila na ty brigády a náš táta (manžel) dělal na štrece a on tam míval volno. Třeba dva dni dělal a pak byl doma den. A tak on zas hlídal to děcko a uvařil, víš, a tak já sem mohla zase do toho (pole).“ (KP9, 117)

Do této kategorie lze také zařadit samostatné jednání ženy po odchodu partnera, které již z principu nemůže být založené na společné dohodě, nicméně ženy by stále preferovaly jednání společné.

Až potom teda (muž) odešel, tak jsem si musela začat radit sama (smích). No já sem byla úplně- já jsem nevěděla okolo kotle, (...) já jsem se prostě o to nikdy nestarala. (KP3, 86)

Bylo by mně lehčí. Kdyby byl (zesnulý manžel) se mnou. Že by mně někdo pomohl. (KP13, 308)

3.2.6. Následky: udržení vztahu

V důsledku výše zmíněných typů jednání došlo u všech senierek k udržení dlouhodobého vztahu. Užití výše zmíněných strategií mělo za následek vývoj vztahu, jež se mohl projevovat ve dvou variantách; vztah funkční a disfunkční. Disfunkční vztah se vyvíjel odlišně od 3. etapy, kdy po odchodu dětí znovu nezískal na intenzitě a došlo k odcizení manželů. Jelikož se však tento následek vyskytnul pouze u jednoho případu, nebylo možné dostatečně nasytit tuto kategorii a porovnat její vývoj se vztahem funkčním.

U funkčních vztahů byla zpočátku přítomna vysoká míra zamilovanosti partnerů, která po založení společné rodiny a domácnosti

postupně klesala. V případě ovdovění se pak ženy s odchodem manžela vyrovnávaly těžce a „delší dobu“.

Jedenapadesát roků jsem s ním byla ve společném manželství, a když umřel, velice dlouho jsem za ním tesknila. Ale za ty roky jsem si teda na to zvykla. (KP5, 69)

Ten člověk moc chybí a opravdu tak, jak se říká, jedině ten čas to trošku zmírní. Ten odchod a ten zvyk na to, že si tu sám, a že tady prostě není. Ze začátku ti opravdu moc chybí. (KP1, 747)

Po odchodu partnera ovdovělé seniorky nevnímaly nutnost opětovného navázání vztahu. Tuto možnost naopak zcela vylučovaly.

Je to strašné, když člověk zůstane sám. Ale já bych už druhého chlapa myslím doma nesnesla (smích). (KP7, 178)

Pocit, že bych měla spát a mnět vedle sebe cizího chlapa, to ne. Nikdy. To vždycky kámoška říkala „Já ti někoho najdu.“ „No na to zapomeň.“ (KP13, 129)

Jedinou participantkou, která opětovný vztah navázala, byla KP2. I ta však přiznala, že o tento vztah ze začátku nestála, a že svůj první dlouhodobý vztah považuje za „jedinou opravdovou lásku“ (KP2, 257).

Manžel zemřel a (...) my jsme se potkali se známým. To bylo třičtvrtě roku asi (po smrti manžela). No a já jsem mu cosi říkala, povídám „no, jestli chcete jít na kávu nebo něco“, kurník ten byl rychlej (smích). No tak šel sem (...). A dal mně ruku na koleno. A já jsem ho odsunula a říkala jsem „ne, nezlobte se, kamarádi budme, ale já žádný takový vztahy nebo co nechcu. (...) No, a tak nějak to začalo. (KP2, 369, 419)

Bylo zajímavé, že seniorky odlišovaly lásku od zamilovanosti. Zatímco zamilovanost byla specifickým jevem v rané etapě vztahu, láska, ačkoliv ji seniorky interpretovaly odlišně, byla ve vztahu přítomna i v dalších etapách. Seniorky lásku nejčastěji definovaly slovy „úcta“ a „důvěra“.

To prvopočáteční zamilování, to je (...) zas něco jiného než ta láska, nebo jak bych to řekla (...). Po těch letech je to takové jinačí (...). Už to není tak obrovská láska, taková ta počáteční zamilovanost, prostě je to taková úcta k tomu člověkoví, že si ho vážíš. (KP8, 335)

Když to tak vezmete, tak první je zamilovanost. Úžasná. To jde všechno úplně bokem. Potom, když jste spolu už několik let, tak ta láska pochopitelně ta tam musí pořád být,

že? To je srdeční záležitost. Ale je to obohacený takovým, kamarádstvím, a to je strašně důležitý taky v tom vztahu, ta důvěra jeden druhému, aby mohl věřit, to je základ. (KP2, 474)

Úbytek intenzity počáteční zamilovanosti si seniorky vysvětlovaly nárůstem povinností vztahujících se ke starostem o domácnost a rodinu. Příklad lze znázornit na rozhovoru s KP1 a KP6.

Ze začátku je samozřejmě především ta láska. U těch mladých. Postupně téma starostma se to v té rodině prostě vyvinulo. (KP1, 651)

Po svatbě se to s tebou zatočí a brýle spadnou. Tak jsem šla jenom na rande a včil prádlo prát, ano, vařit a tak dále. (...) Tak jsem poznala, že jsem vdaná, a že už se musím starat o chlapa. A tak jsem nemusela. Tak jsem šla jenom na rande. Ťu ťu ťu, ňu ňu ňu. (KP6, 506)

Výslednou podobu vztahu si zpětně všechny seniorky vysvětlovaly tím, že si v důsledku dlouhodobosti vztahu na partnera zvykly. Nicméně zatímco u funkčního vztahu si seniorky zvykly na partnera samotného, u disfunkčního vztahu si participantka zvykla na zklamání, které jí život s partnerem přinášel.

Ze začátku jsi mladá, zamilovaná, postupně už si tak na to zvykneš. (KP10, 443)

Ono to už není tak jako láska, ale je to tak, že jsme si na sebe zvykli. (...) Že už je člověk sžitý s tím člověkem.“ (KP11, 375)

Říkám „vždyť jsi mi to slíbil.“ „Cha cha cha.“ A když tě zradí víckrát, tak už... jdu si sama. (...) No tak jsem si na to zvykla. (...) Když ti dělá také scénky? Si zvykneš. KP6 (369, 425)

3.2.7. Selektivní kódování

Ve fázi selektivního kódování jsem se snažila zdokonalit síť konceptuálních vazeb, jejichž integrace již částečně vznikla během axiálního kódování. Při zdokonalování vazeb jsem nejprve identifikovala kostru příběhu, což zároveň posloužilo k identifikaci ústřední kategorie a jejích vlastností.

Jako hlavní téma tohoto příběhu vystalo zvládání tranzitních životních etap napříč partnerskou dráhou. Tento jev byl výrazný ve všech rozhovorech. Každá žena mluvila o tom, že se snažila novou životní etapu s partnerem zvládat, aby mohli mít společně poklidný život. Až na jednu participantku se tato vize všem seniorkám naplnila.

Mezi vlastnosti zvládání životních etap patřila míra autonomie jednání a typ životní etapy. Integrací poznatků jsem byla schopna určit rozdíly v kontextu a vlastnosti jevu uspořádat do několika kombinací, které jsou uvedeny v tabulce č. 3. Řádky označují jednotlivé jevy definující udržování vztahu (viz kapitola 3.2.2). Sloupce označují míru jednání na dimenzionální škále sdílené – samostatné. Následky jsou zaznamenány jakožto vývoj či posun vztahu z jedné etapy do druhé. Vztahy byly zaznamenány na základě interpretace dlouhodobého vztahu.

JEV	Jednání sdílené	Jednání záměrně samostatné
Životní změna (rodinná)	1-2 etapa 3-4 etapa	-
Životní změna (finanční)	2-3 etapa 3-4 etapa	-
Zajišťování stability vztahu	1-2 etapa 3-4 etapa	2-3 etapa 3-4 etapa
Zajišťování rodiny	1-2 etapa, 3-4 etapa	2-3 etapa
Zajišťování domácnosti	1-2 etapa, 3-4 etapa	2-3 etapa 3-4 etapa

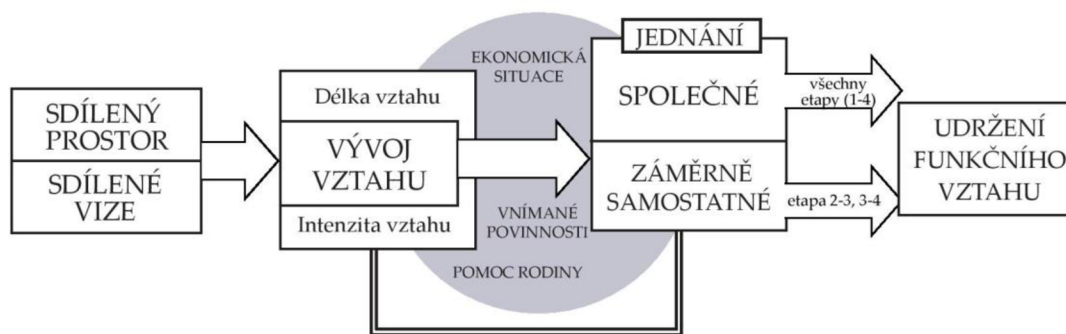
Tabulka č. 3: Selektivní kódování – strategie pro vývoj vztahu

3.2.8. Shrnutí empirické části

Cílem tohoto výzkumu bylo vybudovat teorii, která přiblíží kontext a osvětlí příčiny a strategie udržování dlouhodobých vztahů seniorek napříč jejich životní dráhou. Životní dráha obsahovala dráhu partnerskou, která byla na základě určených tranzitních momentů rozdělena do 4 hlavních etap. První

etapa byla počáteční fází vztahu, kdy se pár seznámil či postupně sblížoval a následně vstoupil do vztahu. Druhá etapa byla dána prvním tranzitním momentem, jímž byla změna rodinného stavu. Následné období charakterizovalo založení rodiny a společné domácnosti a posléze také snaha o jejich zajišťování. Pro poslední období, trvající do současnosti či do smrti partnera, byl typický odchod dětí z domu či alespoň jejich osamostatnění se. Tyto etapy byly definovány nutností užít nové strategie jednání.

K rozdělení partnerské dráhy došlo při axiálním kódování, které následovalo kódování hrubých údajů získaných během rozhovorů se seniorkami nad 65 let, jež si prošly alespoň jedním dlouhodobým vztahem. Axiální kódování napomohlo identifikovat paradigmatický model tak, jak jeho tvorbu popisují Strauss s Corbinovou (1999). Tento model posloužil k vytvoření kostry příběhu, identifikaci ústřední kategorie a k ověření teorie při selektivním kódování.

Graf č. 6: Paradigmatický model vzniklé zakotvené teorie

Zakotvenou teorii udržení dlouhodobého vztahu dnešních seniorek jsem znázornila na grafu č. 7. Na základě sdíleného prostoru a sdílené vize partnerů docházelo k určitému vývoji vztahu, a to v kontextu intenzity a délky vztahu, jež souvisely s etapou, v níž se vztah nacházel či dodnes nachází. Podoba vývoje vztahu byla determinována ekonomickou situací, vnímanými povinnostmi a pomocí od rodiny partnerů. Tyto podmínky se podílely na tom,

jaké strategie pro udržení vztahu žena volila. Jednání žen a jejich partnerů mohlo být společné či záměrně samostatné, přičemž způsob jednání opět závisel na etapě, v níž se vztah nacházel. Společným jednáním ve všech etapách a záměrně samostatným jednáním ve 2-3 etapě vztahu (od období změny rodinného stavu po odchod dětí z domu) došlo k udržení dlouhodobého funkčního vztahu.

Vytvoření dané teorie navazovalo na zodpovězení hlavní otázky výzkumu „Co podmiňovalo setrvání seniorek v dlouhodobém vztahu a jaké strategie jednání pro udržení takového vztahu ženy uplatňovaly?“ Pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky jsem nejprve musela zodpovědět dílčí otázky.

První dílčí výzkumná otázka se zaměřovala na to, jakým způsobem seniorky svůj dlouhodobý vztah interpretovaly či interpretují. Interpretace šlo shrnout do dvou kategorií; vztah interpretovaný jako zdařilý (funkční) a nezdařilý (disfunkční). Možnost nezdařilého vztahu se však vyskytla pouze v jednom případě. Seniorky svůj vztah nejčastěji vnímaly jako „krásný“ či „spokojený.“ Pokud ženy vztah přímo neoznačily těmito slovy, šlo z kontextu rozhovoru vyvodit, že vztah tímto způsobem vnímaly. Například seniorka, která ve vztahu nebyla spokojená, vnímala odchod partnera jako novou příležitost, kdežto seniorky, které ve vztahu spokojené byly, si na odchod partnera těžce a dlouhodobě zvykaly.

Druhá dílčí otázka se zabývala identifikací strategií jednání, které seniorky při udržování dlouhodobého vztahu užívaly. Tyto strategie jsem rozdělila podle míry společného jednání do dvou skupin; jednání sdílené a jednání záměrně samostatné.

Společné jednání bylo nejčastějším způsobem řešení problémů a překážek spojených s přechodem do nové etapy vztahu. Pro tento typ jednání

seniorky zdůrazňovaly důležitost vzájemné důvěry partnerů. Jednání záměrně samostatné bylo seniorkami užívané v případě, že nemohlo dojít k jednání společnému. Stále však bylo založené na společné dohodě partnerů. Nejvýrazněji se toto jednání projevovalo ve 2. a 3. etapě vztahu, kdy seniorky považovaly za nutné rozdělit si s partnerem role a vykonávat samostatně určité činnosti, které měly vést k zajištění stability společné rodiny a domácnosti. Seniorky se s tímto typem jednání během 2-3 etapy vztahu ztotožnily natolik, že jej vykonávaly i v následné etapě vztahu, kdy již od samostatného jednání mohly upustit. Žena se například po porážení potomků naučila vařit a tuto činnosti ve vztahu zastávala i po odchodu dětí z domu.

Třetí dílčí otázka (Jaké postavení ženy v jednotlivých etapách vztahu zaujímaly a do jaké míry jednaly ženy ve vztahu samostatně?) ve velké míře souvisela se strategiemi jednání. Určitá míra samostatnosti byla ve vztahu u všech seniorek nejen přítomná, ale občas ženami interpretována jako okolnostmi vyžadovaná. Seniorky, které byly dle svých slov ve vztahu spokojené, vnímaly svou míru autonomie za dostačující.

Na základě zodpovězení dílčích výzkumných otázek vyšlo najevo, že setrvání seniorek v dlouhodobých vztazích bylo podmíněno užíváním vhodných strategií společného a případně také záměrně samostatného jednání, vycházejícího z reakce na životní změny napříč partnerskou dráhou. K výskytu těchto strategií bylo potřeba, aby pár sdílel vize o podobě vývoje vztahu a o výkonu potřebných činností pro jeho udržení.

ZÁVĚR A DISKUSE

Tato práce se zabývala udržováním dlouhodobých vztahů českých senierek. Cílem bylo vybudovat zakotvenou teorii, která by přiblížila kontext a strategie udržování dlouhodobých vztahů senierek napříč jejich životními drahami.

Pro uvedení práce do kontextu zkoumané problematiky sloužila první, teoretická část této práce. Ta nejprve zasadila výzkum do zkoumané oblasti, kterou byla sociologie životní dráhy. Stáří bylo vymezeno jako jedna z fází životní dráhy, kterou nelze zkoumat odděleně, ale jako její součást. Stejně tak bylo osvětleno, jak do životní dráhy zapadají partnerské vztahy, co tyto vztahy definuje a jaký význam v jejich navazování a udržování hrají sociální role a kulturně-politický kontext, konkrétně ve spojitosti s kontextem socialistické a současné společnosti. Teoretickou část jsem završila kapitolou věnující se významu partnerství ve stáří a otázkou ovdovění.

Po teoretické části následovala kapitola metodologie, v níž bylo představeno výzkumné téma, jeho relevance, hlavní a dílčí výzkumné otázky a kritéria pro výběr případů, jež jsem stanovila na ženy ve věku 65 a více let, které si prošly alespoň jedním dlouhodobým vztahem. Narativní rozhovor jsem zvolila jako metodu sběru dat z důvodu možnosti prostoru pro vyprávění. Zvolení zakotvené teorie jakožto metody zpracování a interpretace dat souviselo především s cílem této práce, jímž bylo vybudovat zakotvenou teorii.

Empirická část obsahovala přiblížení procesu sběru dat, pilotní studie a výběru 14 případů, dále byla zdůrazněna omezení studie, kontext rozhovorů a otázka etiky sběru a zpracování dat. Samotná analytická část obsahovala detailní popis postupu otevřeného, axiálního a selektivního kódování, stejně tak jako konečnou interpretaci dat.

Výzkum ukázal, že ženy pro udržení dlouhodobého vztahu za stěžejní považovaly sdílení svých vizí a jednání se svým partnerem. Přesto, že ženy ve prospěch vztahu jednaly do jisté míry i samostatně, bylo toto samostatné jednání většinou založené na společné dohodě partnerů.

Sdílená situace a sdílené vize byly hlavními podmínkami, které stály na pozadí udržovaných vztahů. Co představovalo sdílenou situaci byla jednak společná péče o domácnost a rodinu, jimž ženy připisovaly velký význam, a také sdílené činnosti v podobě provozování společných pracovních a volnočasových aktivit, jejichž míra a význam vždy souvisel s kontextem daného případu. Podmínka dále obsahovala sdílená očekávání či požadavky na partnera a také společný náhled na podobu partnerského vztahu. Seniorky v tomto případě přikládaly velký význam partnerské exkluzivitě. Na základě společné vize mohl pár činit společná rozhodnutí, což partnerům umožnilo přechod do dalších vývojových etap vztahu.

Sdílené tranzitních životní momenty byly charakteristické pro ústřední jev výzkumu, jímž byl vývoj dlouhodobého vztahu. Za konkrétní tranzitní momenty seniorky považovaly 1) změnu rodinného stavu, 2) založení rodiny a pořízení si společné domácnosti a 3) odchod dětí z domu, popř. ukončení pracovní aktivity. Tyto tranzitní momenty rozdělovaly partnerskou dráhu na čtyři etapy, jimiž byly 1) etapa před změnou rodinného stavu, 2) etapa po změně rodinného stavu, 3) období péče o rodinu a domácnost a 4) období po odchodu či osamostatnění se vlastních potomků. Pokud si ženy prošly s partnerem těmito etapami, interpretovaly svůj vztah jako dlouhodobý.

V reakci na ústřední jev vyvstávaly při axiálním kódování určité strategie jednání, které ženy ve snaze udržet a posunout vztah užívaly. Jednalo se o strategie společného a záměrně samostatného jednání. Seniorky volily jednotlivé strategie jednání v závislosti na kontextu, a především na etapě, v níž se vztah nacházel. Společné jednání páru bylo významné pro

všechny zmíněné etapy. Samostatné jednání žen začalo být zřejmé v období, kdy se ženy snažily zajišťovat stabilitu domácnosti a rodiny. I v tomto případě však bylo jednání výsledkem společné dohody partnerů.

Zdalo se tedy, že hlavní příběh byl o tom, jak ženy napříč životním změnám zvládly ve vztahu s partnerem setrvat několik desítek let. O každém vztahu šlo říci, že byl funkční, pokud spolu partneři sdíleli společné vize o vývoji vztahu, a že čím více se v těchto záležitostech rozcházel, tím méně funkční vztah byl. Ženy byly v počátečních fázích nejvíce motivovány vztah udržet kvůli své rodině a blízkému okolí, v pozdějších etapách pak hrála významnou roli vzájemná potřeba partnerů. Rodina, kterou si všechny partnerky s manželem založily, byla značnou součástí udržování samotného vztahu.

Přesto, že byla partnerská individualita ve vztazích z dnešního pohledu u žen poměrně nízká, samotné ženy se domnívaly, že pouze pasivně nepodléhaly situacím, v nichž se nacházely. Určitou míru autonomie spatřovaly v možnosti rozhodovat o činnostech, které náležely jejich rolím, převážně tedy v otázce péče o rodinu a domácnost. Ve stáří již dle žen jejich autonomie oslábla, neboť se na sobě oba partneři stali více závislí.

Pokud spolu partneři v kterékoliv etapě společného života nesouhlasili, vedlo to ke konfliktům, jejichž (ne)překonání vztah buď oslabilo nebo posílilo. Téměř všechny páry však společné konflikty úspěšně vyřešily, a to nejčastěji společnou komunikací či vzájemným kompromisem. K tomu byla také potřeba ochoty obou stran přistoupit k těmto způsobům řešení, což plynulo ze sdílené vize o podobě vývoje vztahu.

Vybudovanou teorii by do budoucna bylo vhodné obohatit o případy, kdy seniorky svůj vztah interpretovaly jako disfunkční. Na základě toho by bylo možné zjistit, do jaké míry se vývoj dlouhodobě funkčního a

disfunkčního vztahu odlišoval. Zároveň by bylo vhodné obohatit studii o kvalitativní zkoumání seniorek, jež se nacházely v dlouhodobě nesezdaném či kohabitujiícím partnerství.

Výzkum na stejné téma by bylo také možné provést s ohledem na mužské pohlaví, kdy by cílem bylo identifikovat interpretaci takového vztahu, rolí v něm a strategií pro jeho udržování pohledem mužů. Zmíněné rozšířené teorie by mohly být prozkoumány kvantitativně, například zakomponováním do dotazníkového šetření a následným vztažením na širší populaci seniorů.

LITERATURA A ZDROJE

- Barták, V. (1977). Concept of sexology and current status of the art in preventive-curative care in the Czech Socialist Republic. *Časopis Lékařů Českých* 116, 912–914.
- Berne, E. (1970). *Jak si lidé hrají*. Praha: Svoboda.
- Benedict, R. (1934). *Patterns of Culture*. Boston: Houghton Mifflin.
- Berger, P., & Kellner, H. (1964). Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge. *Diogenes*, 12(46), 220–229. Citováno dne 17. ledna 2022. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/039219216401204601>
- Bhrolcháin, M. N., & Beaujouan, É. (2012). Fertility postponement is largely due to rising educational enrolment. *A Journal of Demography*, 66(3), 311–327. Citováno dne 28. října 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00324728.2012.697569>
- Brines, J. & Joyner, K. 1999. The Ties that Bind: Principles of Cohesion in Cohabitation and Marriage. *American Sociological Review*, 64(3), s. 333–355. Citováno dne 7. listopadu 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2657490>
- Carstensen, L. L., & Fredrickson, B. L. (1998). Influence of HIV status and age on cognitive representations of others. *Health Psychology*, 17(6), 494–503. Citováno dne 5. srpna 2021. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.17.6.494>
- Carstensen, L. L., Fung, H. H., & Charles, S. T. (2003). Socioemotional selectivity theory and the regulation of emotion in the second half of life. *Motivation and Emotion*, 27(2), 103–123. Citováno dne 5. srpna 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.1023/A:1024569803230>
- Connell, R. W. (1987). *Gender and power: society, the person and sexual politics*. Sydney: Allen & Unwin.
- ČSSR. (1975a). § 157 Zákona č. 55/1975 Sb., Zákoníku práce. *Sbírka zákonů Československá socialistická republika*, částka 16, 264-265.
- ČSSR. (1975b). § 158 Zákona č. 55/1975 Sb., Zákoníku práce *Sbírka zákonů Československá socialistická republika*, částka 16, 264-265.
- ČSÚ. (2013). *Plodnost žen*. Citováno dne 2. listopadu 2021. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551769/170224-14.pdf/287dc43c-df94-40c1-bf04-b322ed0e4b84?version=1.0>

- ČSÚ. (2018). *Na internetu přibývá seniorů*. Citováno dne 14. listopadu 2021. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/na-internetu-pribyva-senioru>
- ČSÚ. (2020a). *Vývoj obyvatelstva České republiky*. Citováno dne 7. ledna 2022. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2020>
- ČSÚ. (2020b). *Senioři v ČR v datech*. Citováno dne 7. listopadu, 2021. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/120583272/31003420.pdf/5272aa65-7abc-4262-94a4-fb91e60600e3?version=1.3>
- ČSÚ. (2020c). *Aktuální populační vývoj v kostce*. Citováno dne 14. listopadu 2021. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>
- Davidson, K. (2002). Gender differences in new partnership choices and constraints for older widows and widowers. *Ageing International*, 27, 43–60. Citováno dne 5. listopadu 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s12126-002-1014-0>
- Davis, M. C. (2015). *Exploring how sex and love are defined in adulthood: Conversations with women about romantic relationships*. Western Carolina University: ProQuest LLC.
- Denzin, N. (1989). *Interpretative interactionism*. Thousands Oaks, CA.: Sage.
- Duck, S., Lock, A., McCall, G., Fitzpatrick, M. A., Coyne, J. C. (1984). Social and personal relationships: a joint editorial. In Blumstein, P., & Kollock, P. (1988). *Personal Relationships. Annual Review of Sociology*, 14, 467–490. Citováno dne 21. ledna 2022. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2083328>
- Dudová, R. (2006). Partnerský život a sladování práce a rodiny v páru u žen a mužů v manažerských pozicích. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 7(2), 58–62. Citováno dne 4. srpna 2021. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=43057>
- Dudová, R., & Vohlídalová, M. (2005). Rodina a rodičovství v individualizované společnosti. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 6(1), 1–3. Citováno dne 5. srpna 2021. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2005/01/01.pdf>
- Fromm, E. (2008). *Umění milovat*. Praha: Český Klub.

- Fučík, P. (2016). Genderové aspekty rozvodovosti. Co může studium rozvodu nabídnout teoreticky zaměřené sociologii rodiny? *Sociologický časopis*, 52(4), 557–580. Citováno dne 6. ledna 2022. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/43920835>
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. California: Stanford University Press.
- Giddens, A. (2006). *Sociology (5. ed.)*. Cambridge: Polity Press.
- Hamerník, E. (1976). Postavení ženy v rodině za socialismu. *Sociologický časopis*, 12(1), 5–15. Citováno dne 29. října 2021. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41129081>
- Hamplová, D. (2012). Manželství a nesezdané soužití po padesátce. *Naše společnost*, 10(1), 3–5. Citováno dne 5. listopadu 2021. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/cvvm/casopis-nase-spolecnost/prehled-clanku/67-2012-1>
- Hasmanová Marhánková, J., & Kreidl, M. (2012). *Proměny partnerství: Životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hašková, H., & Dudová, R. (2014). Kvantitativní a kvalitativní přístupy ve výzkumu životních drah. *Data a výzkum – SDA Info*, 8(1), 5–24. Citováno dne 2. srpna 2021. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.13060/23362391.2014.8.1.112>
- Hatfield, E., Rapson, R. L., & Martel, L. D. (2007). Passionate love and sexual desire. In Kitayama, S., & Cohen, D. (Eds.), *Handbook of cultural psychology* (s. 760–779). New York: The Guilford Press.
- Havelková, H. (1993). "Patriarchy" in Czech Society. *Hypatia A Journal of Feminist Philosophy*, 8(4), 89–96. Citováno dne 28. října 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1993.tb00278.x>
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hendricks, J., & Achenbaum, W. A. (1999). Historical Development of Theories of Aging. In Sýkorová, D. (2007). *Autonomie ve stáří: Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hrušáková, M. (2000). *Sňatek a paragrafy*. Praha: Computer Press.
- Chaloupková, J. (2009). Výzkum životní dráhy a analýza sekvencí: možnosti studia rodinných drah. *Data a výzkum – SDA Info* 3(2), 241–258. Citováno dne 7. listopadu 2021. Dostupné z:

http://dav.soc.cas.cz/uploads/62353fbe76dccb35eaac00d30ecce31bd563b2e6_DaV09_2_pp241_258.pdf

- Chaloupková, J., & Šalamounová, P. (2004). Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě. *Sociologické studie* 04:07. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Illouz, E. (2012). *Why Love Hurts*. Cambridge: Polity Press.
- Jandourek, J. (2009). *Úvod do Sociologie*. Praha: Portál.
- Kantorová, V. (2004). Education and Entry into Motherhood: The Czech Republic during State Socialism and the Transition Period (1970-1997). *Demographic Research*, 3(10), 245–274. Citováno dne 2. listopadu 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.4054/DemRes.2004.S3.10>
- Katrňák, T. (2000). Moderní partnerské vztahy a jejich proměna v době pozdní modernity. *Sociologický časopis*, 36(3), 307–316. Citováno dne 12. října 2021. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41131553>
- Katrňák, T. (2008). *Spříznění volbou: Homogamie a heterogamie manželských párů v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Keller, J. (2005). *Úvod do sociologie*. (5. vyd.). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kratochvíl, S. (2000). *Manželská terapie*. Praha: Portál.
- Kubátová, H. (2010). *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing.
- Kubiček, V. (2009). Možnosti antikoncepce u mužů. *Urologie pro praxi*, 10(3), 194–199. Citováno dne 20. února 2022. Dostupné z: <https://www.urologiepropraxi.cz/pdfs/uro/2009/03/09.pdf>
- Kučera, M. (1994). *Populace české republiky 1918–1991*. Praha: Česká demografická společnost.
- Lee, J. A. (1973). *The Colors of Love: An Exploration of the Ways of Loving*. Toronto: New Press.
- Mayer, K. U. (2004). Whose lives? How history, societies, and institutions define and shape life courses. *Research in Human Development*, 1(3), 161–187. Citováno dne 5. srpna 2021. Dostupné z: https://doi.org/10.1207/s15427617rhd0103_3

- Mead, H., & Miller, D. L. (Ed.). (1982). *The Individual and the Social Self: Unpublished Work of George Herbert Mead*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mellan, J., & Šípová, I. (1970). *Mladé manželství*. Praha: Avicenum.
- Millová, K. (2020). Životní tranzice v dospělosti z pohledu životní dráhy: přehledová studie. *Psychologie a její kontexty*, 11(1), 5–22. Citováno dne 25. října 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.15452/PsyX.2020.11.0001>
- Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Neugarten, B. L. (1966). Adult Personality: A Developmental View. *Human Development*, 9(1/2), 61–73. Citováno dne 6. srpna 2021. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/26761704>
- Nový, L. (1989). Životní dráha jako sociologický problém. *Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*, 288, 5–150. Citováno dne 27. srpna 2021. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/103790>
- Ort, J. (2004). *Kapitoly ze sociologie stáří: společenské a sociální aspekty stárnutí*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta.
- Petrová Kafková, M. (2017). *Neviditelní senioři a jejich každodennost: čtvrtý věk jako stárnutí s disabilitou*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Plzák, M. (1975). *Klíč k Výběru Partnera pro Manželství*. Praha: Avicenum.
- Potůček, M., a kol. (2005). *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Příhoda, V. (1974). *Ontogeneze lidské psychiky IV*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Raboch, J. (1977). *Očima Sexuologa*. Praha: Avicenum.
- Rabušic, L. (1993). Česká společnost stárne. In Podborský, V. (Ed.), *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Řada sociálněvědná, G 35* (23–52). Brno: Masarykova univerzita.
- Rataj, P. (2017, 31. 8). Vystoupení v rámci workshopu „Nestabilita partnerských vztahů v současné společnosti“. Fórum rodinné politiky Plzeň, MPSV, Parkhotel Plzeň. Citováno dne 12. července 2021. Dostupné z: <http://forumrodina.mpsv.cz/2017/workshopy.html>
- Rámišová, Š. (2013). Podporované, či opovrhované? Životní úroveň svobodných matek v období normalizace. *Paměť a dějiny*, 7(4), 40–47.

- Citováno dne 25. října 2021. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=186213>
- Rheume, Ch., & Mitty, E. (2008). Sexuality and Intimacy in Older Adults. *Geriatric Nursing*, 29(5), 342–349. Citováno dne 13. listopadu 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2008.08.004>
- Rubin, Z. (1970). Measurement of romantic love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16(2), 265–273. Citováno dne 12. října 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.1037/h0029841>
- Sak, P., & Kolesárová, K. (2012). *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing.
- Settersten, R. A., Jr. (2007). The new landscape of adult life: Road maps, signposts, and speed lines. *Research in Human Development*, 4(3-4), 239–252. Citováno dne 3. srpna 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/15427600701663098>
- Silverman, D. (2005). *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.
- Singly, François de. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Slaměník, I. (2011). *Emoce a interpersonální vztahy*. Praha: Grada Publishing.
- Sobotka, T., Zeman, K., & Kantorová, V. (2003). Demographic shifts in the Czech Republic after 1989: A second demographic transition view. *European Journal of Population*, 19, 249–277. Citováno dne 6. listopadu 2021. Dostupné z: <https://doi.org/10.1023/A:1024913321935>
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- Sýkorová, D. (2007). *Autonomie ve stáří: Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Ševčíková, A., Lichá, J., & Škařupová, K. (2018). Navazování vážného vztahu v pozdním věku: představy a obavy. *Československá psychologie*, 62(5), 513–525. Citováno dne 12. listopadu 2021. Dostupné z: <https://www.proquest.com/docview/2139477857>
- Šiklová, J. (1997). Feminism and the roots of apathy in the Czech republic. *Social Research*, 64(2), 258–280. Citováno dne 24. listopadu 2021. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40971185>
- Štípková, M., & Kreidl, M. (2012). Proměna načasování událostí životních drah. In Hasmanová Marhánková, J., & Kreidl, M. (Eds.), *Proměny*

- partnerství: Životní dráhy a partnerství v české společnosti* (s. 38–72). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Šťastná, J. (1995). Ženy v postkomunistických zemích očima západní sociologie. *Sociologický Časopis*, 31(1), 119–123. Citováno dne 27. října 2021. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41131022>
- Švancara, J. (1983). *Psychologie stárnutí a stáří*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Švarcová, H., & Prokopec, J. (1969). Mladá manželství v Československu ve světle výzkumu. *Sociologický časopis*, 5(5), 496–507. Citováno dne 7. listopadu 2021. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41127845>
- Talbott, M. M. (1998). Older widows' attitudes towards men and remarriage. *Journal of Aging Studies*, 12(4), 429–449. Citováno dne 5. listopadu 2021. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0890-4065\(98\)90028-7](https://doi.org/10.1016/S0890-4065(98)90028-7)
- Vodochodský, I. (2007). Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 8(2), 34–42. Citováno dne 7. listopadu 2021. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2007/02/05.pdf>
- von Humboldt, S., Leal, I., & Low, G. (2021) Sexuality, Love and Sexual Well-Being in Old Age. In Mayer, Ch., & Vanderheiden, E. (Eds.), *International Handbook of Love* (s. 351–368). Cham: Springer.
- Vlk, A. (2008). Terciární vzdělávání pro společnost. In Matějů, P., a kol. (Eds.), *Bílá kniha terciárního vzdělávání* (5–20). Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.
- VÚPSV. (2020). *Zpráva o rodině 2020*. Citováno dne 6. ledna 2022. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/2020/11/24/nova-publikace-vupsv-v-v-i-zprava-o-rodine-2020/>
- Watson, W. K., Stelle, Ch., & Bell, N. (2016). Older Women in New Romantic Relationships: Understanding the Meaning and Importance of Sex in Later Life. *The International Journal of Aging and Human Development*, 85(1), 1–11. Citováno dne 3. ledna 2022. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0091415016680067>
- Wile, D. B. (1981). *Couples Therapy: A Nontraditional Approach*. Etobicoke.: Wiley.

SEZNAM ZKRATEK

ČSÚ	Český statistický úřad
EK	Iniciály výzkumnice
et al.	a kol. (a kolektiv)
In	v
KP1–KP14	Komunikační partnerka č. 1–14
LAT	Living Apart Together; vztah, kdy partneři záměrně nesdílí společnou domácnost
mj.	mimo jiné
s.	strana

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Nejčastější formy partnerských vztahů českých senierek (Zdroj: Senioři v číslech, ČSÚ, 2020b)

Graf č. 2: Znárodnění podílu vdaných a ovdovělých žen v ČR (Zdroj: ČSÚ, 2020)

Graf č. 3: Paradigmatický model axiálního kódování

Graf č. 4: Příčinné podmínky

Graf č. 5: Sdílené tranzitní momenty vztahu

Graf č. 6: Paradigmatický model vzniklé zakotvené teorie

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Zkrácená tabulka případů

Tabulka č. 2: Paradigmatický model výzkumu

Tabulka č. 3: Selektivní kódování – strategie pro vývoj vztahu

Tabulka č. 4: Rozšířená tabulka případů

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Tabulka č. 4: Rozšířená tabulka případů

Příloha č. 2: Informovaný souhlas s účastí na výzkumu

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Tabulka č. 4, Rozšířená tabulka případů

Komunikační partnerka (KP)	Věk	Rodinný status	Věk vstupu do vztahu	Délka vztahu	Počet dětí	Svatba kvůli těhotenství	Délka rozhovoru
KP1	79 let	Vdova	18 let	54 let	2	NE	145 min.
KP2	80 let	Vdova	16 let	53 let	1	NE	91 min.
KP3	69 let	Vdaná	18 let	51 let	2	ANO	39 min.
KP4	66 let	Vdaná	18 let	49 let	2	NE	25 min.
KP5	91 let	Vdova	14 let	60 let	1	NE	60 min.
KP6	77 let	Vdova	18 let	57 let	3	ANO	104 min.
KP7	82 let	Vdova	16 let	38 let	2	ANO	25 min.
KP8	73 let	Vdova	19 let	48 let	3	ANO	22 min.
KP9	75 let	Vdova	16,5 let	48 let	3	NE	31 min.
KP10	70 let	Vdaná	19 let	50 let	3	ANO	72 min.
KP11	66 let	Vdaná	18 let	45 let	2	ANO	64 min.
KP12	76 let	Vdova	18 let	49 let	2	NE	41 min.
KP13	70 let	Vdova	19 let	30 let	3	ANO	41 min.
KP14	65 let	Vdaná	17 let	45 let	3	NE	34 min.

**SOUHLAS S ÚČASTÍ NA VÝZKUMU FILOZOFICKÉ FAKULTY
UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI**

Výzkumník: Bc. Eliška Kordulová, KSA FF UPOL, Tř. Svobody 686/26,
779 00 Olomouc

Vážená paní,

děkuji Vám za ochotu poskytnout rozhovor pro účely výzkumu týkajícího se Vašich vztahů a rodinného života. Vaše zkušenosti a názory jsou pro mě velmi cenné. Abych je mohla využít, dovoluji si Vás informovat o následujícím:

Rozhovor je třeba nahrávat na diktafon – jen tak lze zachytit veškeré sdělené informace. Nahrávka bude poté přepsána a „anonymizována“, tzn., že se nikde nebude uvádět Vaše jméno ani adresa (a posléze ani jména či bydliště osob, o kterých budete vyprávět). Úryvky z rozhovoru obsahující Vaše výroky nebude možné v žádné fázi výzkumu ani v publikacích spojit přímo s Vaší osobou či s osobami, o kterých se v rozhovoru zmíníte. Bude tedy zachována Vaše naprostá anonymita.

Zavazuji se, že přepis rozhovoru bude využit pouze pro výzkumné záměry a archivován v anonymizované podobě. Zdůrazňuji také, že účast na výzkumu je zcela dobrovolná. Máte právo kdykoliv a bez udání důvodu rozhovor ukončit.

Jakékoli dotazy ke zpracování nebo využití nahrávky Vám ráda zodpovím.

Za Vaši spolupráci předem děkuji,

Bc. Eliška Kordulová

Potvrzuji, že jsem rozuměla a souhlasím s nahráváním a dalším zpracováním dat z rozhovoru:

Datum:

_____

Podpis účastnice výzkumu:

_____

Pozn.: Informovaný souhlas byl vyhotoven ve 2 kopiích, z nichž jedna zůstává pro výzkumníka a jedna pro účastnici výzkumu.